

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК
РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ
ИНСТИТУТ
ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

ԱԿԱԴԵՄԻԿՈՍ
ԳԱԳԻԿ ՍԱՐԳՍՅԱՆԻ
ՏՊԱԳԻՐ ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՍԱՏԵՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

БИБЛИОГРАФИЯ
ПЕЧАТНЫХ ТРУДОВ
АКАДЕМИКА
ГАГИКА Х. САРКИСЯНА

ԵՐԵՎԱՆ

ЕРЕВАН

2006

Իմ գիտական կենսագրությունը մասամբ ոչ սովորական է, երկատված: Այն սկսվել է տակավին ուսանողական տարիներին Լենինգրադի էրմիտաժում, երբ իմ երկրորդ ուսուցիչը (առաջինը իմ հայրն էր)՝ մեզանում լավ հայտնի Իգոր Միխայիլի Դյակոնովը, ինձ հանձնարարեց մշակել, այսինքն՝ կարդալ, թարգմանել, մեկնաբանել և հրատարակել հելլենիստական դարաշրջանի Բաբելոնյան սեպագիր տախտակների էրմիտաժյան հավաքածուն: Հետագա ողջ կյանքում ասուրագիտությունից ես այլևս չեմ բաժանվել: Արտասահմանում հրատարակել եմ Բեռլինի առաջավորասիական թանգարանի համաբնույթ հավաքածուն ու հելլենիստական Բաբելոնի քաղաքին վերաբերող տասնյակ հոդվածներ, որոնք այստեղ՝ Հայաստանում, գործնականորեն ոչ ոքի հայտնի չեն:

Հայագիտություն մուտք եմ գործել արդեն ասպիրանտ եղած ժամանակ, բայց դարձյալ Հին Հայաստանի քաղաքին վերաբերող թեմայով, որը հետո վերաճեց նրա սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական և մշակութային պատմության: Ինձ ամբողջապես գրավեց Մովսես Խորենացու «Հայոց պատմությունը»:

Գագիկ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК
РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ
ИНСТИТУТ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

**БИБЛИОГРАФИЯ
ПЕЧАТНЫХ ТРУДОВ
АКАДЕМИКА
Г. Х. САРКИСЯНА**

К 80-ЛЕТИЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ УЧЕНОГО

ԵՐԵՎԱՆ 2006

016 : 947.925 Ասքազյան

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

**ԱԿԱԴԵՄԻԿՈՍ
Գ. Խ. ՍԱՐԳՍՅԱՆԻ
ՏՊԱԳԻՐ ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՄԱՏԵՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ**

ԳԻՏՆԱԿԱՆ ԾՆՆԴՅԱՆ 80-ԱՄՅԱԿԻ ԱՌԹՎ

A II
91011

ԵՐԵՎԱՆ 2006

Տպագրվում է ՀՀ ԳԱԱ Արևելագիտության ինստիտուտի
գիտական խորհրդի որոշմամբ

ՀՏԴ 01:941(479.25)
ԳՄԴ 91.9:63+63.3(2Հ)
Ս 259

Տպագիր աշխատությունների ժամանակագրական ցանկը կազմել է
Ռ. Ա. ԲԱԲԱԶԱՆՅԱՆԸ

Խմբագրությունն ու ներածականը՝ Վ. Բ. ԲԱՐԽՈՒԴԱՐՅԱՆԻ,
Պ. Ս. ՄՈՒՐԱԴՅԱՆԻ

Ս 259 ԱԿԱԴԵՄԻԿՈՍ Գ. Խ. ՍԱՐԳՍՅԱՆԻ ՏՊԱԳԻՐ ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱ-
ՏԵՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ/.- Եր.: «Զանգակ-97», 2006.- 64 էջ:

ՀՀ ԳԱԱ Հիմնարար գիտական գրադարանի 1998 թ. հրատարակած
«Գազիկ Խորենի Սարգսյան» մատենագիտությունը վերահրատարակ-
վում է լրացումներով ու ամհրաժեշտ սրբագրումներով:

Ակադ. Գ. Սարգսյանի աշխատությունները հայագիտությանն ու
արևելագիտությանը բերին բազում խնդիրների առեղծումներ և նոր
պրպտումներ խթանելու մնայուն կարողություններ:

Ս $\frac{4406000000}{0003(01)-2006}$ 2006 թ.

ԳՄԴ 91.9:63+63.3(2Հ)

ISBN 99941-1-148-5

© ՀՀ ԳԱԱ ՍԻ, 2006 թ.

ԱԿԱԳԵՄԻԿՈՍ ԳԱԳԻԿ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

Ակադեմիկոս Գագիկ Սարգսյանը ծնվել է 1926թ. ապրիլի 6-ին Երևանում, ճանաչված գրականագետ պրոֆ. Խորեն Սարգսյանի ընտանիքում: Ավարտել է Երևանի Կրուպսկայայի (այժմ՝ Ն.Աղբալյանի) անվան հայկական միջնակարգ դպրոցը: 1946-1950 թթ. ուսանել է Լենինգրադի (այժմ՝ Սանկտ-Պետերբուրգի) պետական համալսարանի Պատմության ֆակուլտետում, մասնագիտանալով Հին պատմության ամբիոնում՝ անտիկ շրջանի պատմության գծով: Սովորել է հունարեն և լատիներեն լեզուները: Այստեղ նրա ուսուցիչներն են եղել ակադեմիկոս **Վ. Վ. Սարուվեն**, պրոֆեսորներ **Ս. Ի. Կովալյովը**, **Քս. Մ. Կոլոբովան**: Չուգահեռաբար հաճախել է նույն համալսարանի Արևելյան ֆակուլտետում սեպագրագիտական-ասորագիտական առարկաների և արքադերեն (ասորա-բաբելոներեն) և ուրարտերեն լեզուների դասընթացները, որոնք վարում էր խոշոր արևելագետ **Ի. Մ. Գյակոնովը**: Նրա ղեկավարությամբ է Գ.Սարգսյանը գրել նաև իր դիպլոմային աշխատանքը՝ Էրմիտաժում պահպանվող Սելևկյան շրջանի բաբելական սեպագիր չընթերցված սալիկների ուսումնասիրության հիման վրա՝ «Հելլենիստական Բաբելոնիայի քաղաքը և տաճարը» վերնագրով: Այդ աշխատությունը և սալիկների համապատասխան հավաքածուն այնուհետև հրատարակել է «Вестник древней истории» հանդեսում (1952, 1953, 1955թթ.):

1951-1954թթ. Գ.Սարգսյանը սովորել է ԽՍՀՄ ԳԱ Պատմության ինստիտուտի լենինգրադյան բաժանմունքի ասպիրանտուրայում՝ պրոֆ. **Մ. Ե. Սերգեյենկոյի** ղեկավարությամբ: 1954թ. հաջողությամբ պաշտպանել է «Հին Հայաստանի քաղաքը» թեկնածուական ատենախոսությունը և վերադարձել Երևան, աշխատանքի անցել Պատմության ինստիտուտում որպես կրտսեր, ապա՝ ավագ գիտաշխատող:

Գ.Սարգսյանի հետագա առաջընթացի նշանաձողերն են. Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի հասարակական գիտությունների բաժանմունքի գիտնական քարտուղար (1956-1962), Պատմության ինստիտուտի փոխտնօրեն գիտության գծով (մինչև 1966թ.), իր

ստեղծած՝ հին պատմության բաժնի վարիչ (մինչև 1971թ.), Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի նորաստեղծ Արևելագիտության ինստիտուտի հիմնադիր տնօրեն (մինչև 1994թ.), նույն Ակադեմիայի փոխպրեզիդենտ (1988-1990թթ.), վերստին նույն Ակադեմիայի փոխպրեզիդենտ, հումանիտար գիտությունների բաժանմունքի ակադեմիկոս-քարտուղար (1995-1998թթ.):

Գ.Խ.Սարգսյանը պատմական գիտությունների դոկտոր էր 1967թ., պրոֆեսորի կաշույն ստացել էր 1981թ., 1974թ. ընտրվել Հայաստանի ակադեմիայի թղթակից-անդամ, 1986թ.՝ ակադեմիկոս:

Գ.Սարգսյանը ՀՀ ԳԱԱ Արևելագիտության ինստիտուտի իր իսկ հիմնած սեպագրական քաղաքակրթությունների բաժնի վարիչն էր, նույն ինստիտուտի աստիճաններ շնորհող գիտական խորհրդի նախագահը, Պատմության, Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտների, Մաշտոցի անվան Մատենադարանի և այլ հաստատությունների գիտական խորհուրդների անդամ: Նա «Պատմա-քանասիրական հանդես», ինչպես նաև «Вестник древней истории» (Մոսկվա) հանդեսների խմբագրական հանձնաժողովների անդամ էր, «Հայաստան-Հունաստան» ընկերության նախագահ, Սիրիայի գիտության պատմության ընկերության պատվավոր անդամ: Ժամանակին եղել է ԽՍՀՄ Արևելագետների ընկերության Հայաստանի մասնաճյուղի նախագահ:

Գագիկ Սարգսյանի գիտական գործունեությունը սկզբից մինչև կենաց վերջին օրը ընթանում էր երկու ուղղությամբ՝ հայագիտության և սեպագրագիտության-ասուրագիտության: Հարկ է նշել, որ նրա ստեղծագործական խառնվածքին միշտ հատուկ է եղել պատմության կոնկրետ խնդիրները պատմական լայն համատեքստում դիտելու հատկությունը: Այդպիսի մոտեցումներն ի հայտ են եկել հայագիտության ասպարեզում նրա կատարած հենց առաջին քայլերից: Այսպես, Գ.Սարգսյանի հետաքրքրությունը հին Հայաստանի քաղաքի նկատմամբ անմիջականորեն կապված էր հելլենիստական դարաշրջանի հունական պոլիսների, ինչպես և Բաբելոնիայի՝ իր իսկ **հայտնաբերած «տանարա-քաղաքային համայնքի»** վերաբերյալ **նրա ուսումնասիրությունների հետ: Դրանց զուգամեն դիտարկումն է.** որ գիտնականին հնարավորություն է տվել արժեքավորելու աղբյուրների՝ հին Հայաստանի քաղաքին վերաբերող չափազանց սուղ տեղեկությունները:

“Тигранакерт. Из истории древнеармянских городских - общин” (Մոսկվա, 1960) իր առաջին մենագրության մեջ նրան հա-

ջողվել է ցույց տալ, որ հին Հայաստանի քաղաքները ներկայացրել են հելլենիստական դարաշրջանին հատուկ կիսահիքնավար քաղաքային համայնքների տարատեսակներից մեկը:

Նշված մենագրության մեջ արդեն արժաձված է նաև հին Հայաստանի սոցիալ-տնտեսական կառուցվածքի խնդիրը: Իր մի շարք հոդվածներում և «Հին Հայաստանի սոցիալ-տնտեսական զարգացման ուղիների մասին» (Երևան, 1962) մենագրությամբ նա փորձել է գտնել այդ վիճահարույց և դժվարագույն պրոբլեմի լուծումը, Հայաստանին հատկացնելով ժամանակի՝ աշխարհին հատուկ ստրկատիրական հասարակությունների համակարգում իր ուրույն տեղը, որը բնութագրվում է անտիկ՝ հունա-հռոմեական հասարակությունների հատուկ դասական ստրկությունից իր ունեցած մեծ տարբերություններով: Մասնավորապես դաստակերտ-ագարակների ուսումնասիրությանը նվիրված հոդվածներում (Երևան, 1962, Փարիզ, 1968) նա ցույց է տվել, որ հին Հայաստանի «մշակ» ստրուկների կարգավիճակը շատ մոտ է եղել ճորտականին:

Հին Հայաստանի քաղաքական պատմության բնագավառում Գ.-Սարգսյանի հետազոտությունների արդյունքները շարադրված են մի շարք հոդվածներում (Երևան, 1965, 1966, 1986, 1981), ինչպես և «Հայ ժողովրդի պատմության» ութհատորյակի առաջին հատորի՝ նրա գրչին պատկանող «Հայաստանը հելլենիստական դարաշրջանում» ծավալուն բաժնում (Երևան, 1971): Նրա մշակված հարցերից հատկապես պետք է նշել երեքը. Հունա-հռոմեական աղբյուրների բնագրային մանրակրկիտ քննությամբ նա կարողացել է հստակեցնել մ.թ.ա. 3-րդ դարի վերջի – 2-րդ դարի սկզբի Հայաստանի ծայրահեղ բարդ իրավիճակի մասին պատկերացումները, երբ Հայաստանը կազմող չորս թագավորությունները՝ Մեծ Հայքի, Փոքր Հայքի, Ճովքի, ինչպես և Կոմմագենեի, որտեղ իշխում էին հայկական Երվանդական դինաստիայի շահավիղները, պայքար էին մղում Սելևկյանների դեմ իրենց անկախության համար: Գ.Սարգսյանը վեր է հանել այդ չորս պետությունների ճակատագրի համանմանությունն ու առանձնահատկությունները (Երևան, 1969):

Մյուսը դրան հաջորդած մ.թ.ա. 2-րդ դարի առաջին կեսի ժամանակաշրջանն է: Գ.Սարգսյանին հաջողվել է արձատրապես վերանայել և ի նորո լուսարանել այդ հետաքրքրազույն շրջանը և նրա «հեյոս» հայոց արքա Արտաշես 1-ի գործունեությունը:

Արտաշես 1-ը հանդես եկավ որպես խոշորագույն զորավար և հայոց պատմության բարեմիտիսիչ գործիչներից մեկը, որի օրոք Հայաս-

տանն ապրեց հողերի միավորման, միջազգային համարում ունեցող խոշոր պետության ստեղծման, երկրի տնտեսական և վարչական կյանքի կարգավորման, թագավորական իշխանության հեղինակությունից շեղման վերելքի, Արտաշատ մայրաքաղաքի հիմնադրման և այլ պատմական գործընթացներ: Արտաշես 1-ի գործունեության այս նոր գնահատմամբ պարզվում են նաև նրա թոռան՝ Տիգրան Մեծի ունեցած հաջողությունների բուն ակունքները:

Երրորդ դրվագը հատկանշական է Սարգսյանի՝ որպես հայագետ-աստիճանի համար: Նրան հաջողվել է լուծել Տիգրան Մեծի երեք որդիների, մեկը մյուսին հաջորդած, հոր դեմ ապստամբելու պատճառների հետ կապված առեղծվածը: Դրա համար նա ներգրավել է միանգամայն անսպասելի աղբյուր՝ հեռավոր Բաբելոնիայի հելլենիստական դարաշրջանի աստղաբաշխական-սեպագրական մի օրագրի՝ պատմական ժամանակագրություն պարունակող տվյալները, որոնցում հիշատակվում է Տիգրան Մեծի որդի Տիգրան կրտսերը: Դրանով բացվում է նաև հայ-բաբելոնական այդ ուշ շրջանի հարաբերություններից մի հետաքրքիր էջ (Երևան, 1991, Բեռլին, 1994):

Գ.Սարգսյանը նշանակալի վաստակ ունի նաև Հայաստանի օտարալեզու վիճագրական կոթողների՝ Արտաշես 1-նի արամեերեն և Գառնիի ու Տիգրանակերտի հունարեն արձանագրությունների հետազոտման գործում (Երևան, 1965, Մոսկվա, 1966, 1981):

Գիտնականի նախասիրությունների շրջանակում էր նաև հայոց մշակույթը, հատկապես նախաքրիստոնեական, նախամեսրոպյան հոգևոր մշակույթի, լեզվի պատմությունը: Այդպիսին են հին Հայաստանում հելլենիստական խոշոր տերությունների օրինակով իշխող թագավորի (նաև թագուհիների) և նրա նախնիների աստվածացման և պաշտամունքի (որ, իհարկե, ուներ նաև ազգագրական արմատներ) հայտնաբերմանն ու մանրամասն հետազոտությանը նվիրված նրա աշխատությունները՝ (Մոսկվա, 1960, 1966, Երևան, 1968):

Այնուհետև, ի մի հավաքելով անտիկ և հայկական աղբյուրների սուղ տվյալները, Գ.Սարգսյանին հաջողվել է վեր հանել Հայաստանի հողի վրա նախամեսրոպյան շրջանում գոյություն ունեցած **հունալեզու պատմագրության** մի ամբողջ շրթա, որը գրեթե անընդմեջ ձգվում է Տիգրան Մեծի օրերից մինչև 4-րդ դար՝ հայոց ոսկեդարի նախադուռը և, հողիմակի համոզմամբ, դարձել է 5-րդ դարում հայ ազգային պատմագրության սկզբնավորման և ծաղկման նախապայմաններից ու գործոններից մեկը (Երևան, 1969):

Գ.Սարգսյանը շահագրգռված էր նաև լեզվաբանության խնդիր-

ներով: Անդրադառնալով հայ մատենագրության ոսկեդարյան «պայթյունի» շատերին հետաքրքրող պատճառների ու նախադրյալների վիճահարույց խնդրին, նա առաջարկել է դրան նախորդող շրջանում հայ իրականության մեջ քրիստոնեական դավանանքի այլալեզու, այսինքն՝ հունարեն կամ ասորերեն գրավոր տեքստից անմիջականորեն բանավոր հայերենով (իր առաջարկած եզրի համաձայն՝ «հետերոէպիկ») քարոզման համակարգի գոյության տեսությունը: Քարոզի այդ տեսակը, որը գրեթե նույնական է «այլալեզվազրական» կոչվող եղանակի բովանդակության հետ, նրա կարծիքով, երկար ժամանակ սպասարկել է քարոզչության, ապա՝ եկեղեցու կարիքները և, մի կողմից, համապատասխան հայերեն տերմինաբանություն նախապատրաստելով, էապես հեշտացրել է ոսկեդարյան քարզմանիչների գործը, բայց, մյուս կողմից, որոշ չափով խոչընդոտել է հայոց գրերի ստեղծմանը՝ Մաշտոցին նախորդած ժամանակաշրջանում (Երևան, 1978, Հայդեբերգ, 1993):

Հայ ժողովրդի կազմավորման և հայոց հին պետականության ձևավորման հարցերը նույնպես չեն շրջանցվել Գ.Մարգարյանի ուսումնասիրություններում: Հայագիտության այս կարևորագույն և, սակայն, առայժմ հստակ ձևակերպում չգտած խնդիրների մեկնաբանմանը նվիրված «Ուրարտական տերությունը և հայերը» հետազոտության մեջ (Երևան, 1988) նա, հստակ տարբերակելով ժողովրդի ծագումը նրա կազմավորումից, ջանացել է վերականգնել հայ ժողովրդի ազգաստեղծման գործընթացին մասնակից էքնիկական խմբերի տեղաշարժերի ժամանակագրական և աշխարհագրական շրջանակները, ըստ կարելույն պարզել դրանց պատմական համագործակցության բնույթը և կոնկրետ դրսևորումները: Մասնավորապես նա հաջող փորձ է արել լուսաբանելու հայկական ցեղերի՝ Հայկական լեռնաշխարհով մեկ տարածման բնույթն ու ընթացքն Ուրարտական տերության առաջացումից առաջ, նրա գոյության օրոք և նրա անկումից հետո, ընդհուպ մինչև հայ ժողովրդի կազմավորման ավարտը և առաջին համահայկական պետության ստեղծումը: Խնդրին վերաբերող դրույթների առավել հստակ ձևակերպումները կարելի է գտնել գիտնականի վերջին հրապարակման մեջ (1998թ.):

Մովսես Խորենացու պահպանած՝ Հայկի և Հայկյանների առասպելավանդության պատմական զարգացման փուլերի խնդրին նվիրված աշխատության մեջ, նա սեպագրական աղբյուրների լույսի ներքո, մի շարք նոր հիմնավորումներով ամրապնդել է նշված առասպելի իսկատիպ բնույթը և առաջարկել նրա՝ ժամանակի ընթացքում մաս-

նակի փոխակերպման նոր մոդել (Թեգարամա – «Տուն Թորգոմայ» երկրի, որպես Հայկի և Հայկյանների չվակետի փոխարինումն առասպելում Բաբելոնով՝ Աստվածաշնչի ազդեցության ներքո), որի ընդունմամբ մեծապես ավելանում է առասպելի ընդհանուր համապատասխանությունը բուն պատմական գործընթացին (Երևան, 1992):

Գ.Սարգսյանի գիտահետազոտական հետաքրքրությունների շարքում առանձնակի տեղ էր զբաղեցնում Պատմահայր Մովսես Խորենացու «Հայոց պատմությունը»: Մույն խնդիրն իր խոր ու ծավալուն հարցադրումներով տևականորեն, գիտական գործունեության ամբողջ ընթացքում զբաղեցրել է նրան և քննարկվել նրա երեք մենագրություններում և տասնյակ հոդվածներում:

Հենց սկզբից, Խորենացու երկը Գ.Սարգսյանը դիտարկել է ավանդական խորենացիագիտության համար անսովոր հայեցակետերից, ջանալով առաջին հերթին մտնել Պատմահոր ստեղծագործական աշխարհը, աշխատանոցը: Այսպես, առժամանակ մի կողմ դնելով նրա՝ աղբյուրներին արած բազմաքանակ հղումները, գիտնականը անմիջականորեն դիմել է «Պատմության» բուն տեքստից նրա բազմաբնույթ աղբյուրների և նրանցից Խորենացու ստացած նպաստի ճանաչմանը: Նա պարզել է, որ արտաքին գրավոր աղբյուրները (Աստվածաշունչ, Եվսեբիոս Կեսարացի և այլն), օժանդակելով Խորենացուն համաշխարհային պատմության լայն հետևախորքի վրա իր ժողովրդի պատմության դիտարկմանը, բուն Հայաստանի համար շատ քիչ բան են տվել: Գ.Սարգսյանը պարզել է նաև Պատմահոր ներքին, նախամաշտոցյան գրավոր հանրահայտ աղբյուրների (Մար Աբաս Կատինայի և, ըստ Մ.Աբեղյանի՝ «Հյուսումն պիտոյից» մատյանի) կողքին իր կարևորագույն տեղն ունի Օդյումպ քուրմի «Մեհենական պատմությունը»: Բանավոր աղբյուրների (առասպելների, ավանդությունների, ասքերի, երգերի) կողքին առանձնացրել է նյութական աղբյուրներից (հուշարձանների, քաղաքների, ամրոցների, ջրանցքների, ավերակների) դիտարկումներից ու մտովի վերականգնումից) ստացած տեղեկությունների տեղը, պարզաբանել Խորենացու լեզվական աղբյուրների՝ հատուկ անունների ստուգաբանությունների, ինչպես և «գրական» աղբյուրների՝ իրեն դուր եկած այլևայլ մատյաններից փոխառած «ոճական նյութի»՝ առանձին արտահայտությունների, նախադասությունների ու հատվածների տեղն ու դերը:

Գ.Սարգսյանի հաջորդ քայլը դեպի Պատմահոր աշխատանոցի ընդերքը եղել է այն հարցադրման պատասխանը, թե աղբյուրների

այս ճոխ ներկայակնից (որը հեղինակն իրավացիորեն համեմատում է արդի պատմաբանի աղբյուրային լայն բազայի հետ) ստացած խայտաբղետ և, անշուշտ, հաճախ նաև իրարամերժ տեղեկություններից ինչպե՞ս է Խորենացին կերտել իր «պերճ ու ողորկ» (Պատմահոր բառերն են հունական առասպելների մասին), ներքին հակասություններից լիովին զուրկ «Պատմությունը»:

Գարձյալ դիմելով բուն տեքստի քննությանը, Գ.Սարգսյանը հայտնաբերել է ժողովված տվյալների մշակման երկու աստիճան կամ փուլ: Առաջին փուլում, իր չափանիշների կիրառմամբ, Խորենացին նյութը բաժանել է պիտանի (անհրաժեշտ), մասամբ պիտանի և ոչ պիտանի մասերի: Սրանցից երրորդը նա անտեսել է, իսկ երկրորդը՝ «նշարտեցրել» (Պատմահոր՝ առասպելներից բանականը գտելու մեթոդին տված Մ.Աբեղյանի հաջող բնորոշմամբ): Այս փուլում վերանում էր նյութի ներքին հակասականությունը:

Երկրորդ փուլը, ըստ Գ.Սարգսյանի, եղել է զտված նյութը մեծ և փոքր համակարգերի մեջ միավորումը: Համակարգը ստեղծվել է ըստ նախապես կազմված ծրագրի: Այսպես, նախարարական տների պատմությունը գրվել է ըստ հարցաթերթիկի, որը պարունակել է մոտավորապես այսպիսի կետեր. տոհմի ծագումը, նրա «նախարարացումը», գրաված դիրքը (արքունիքում, արքունի ժառայության մեջ), տոհմի ներկայացուցիչների բարի և չար գործերը, ապա և տոհմի անկումը: Խորենացին լրացրել է այն իր «Պատմության» մեջ գործող նախարարական 50 տոհմից յուրաքանչյուրի համար, իհարկե, ըստ տվյալների ընձեռած հնարավորության, և գետեղել ստացված համակարգված նյութը «Պատմության» մեջ, ըստ ժամանակագրության:

Գ.Սարգսյանի ապացույցներով՝ նմանօրինակ ձևով է ստեղծվել և «Պատմության» 2-րդ և 3-րդ գրքերն ընդգրկող ժամանակագրական համակարգը: Խորենացու ժամանակագրական երկու տեսակի տվյալները (քացարձակ՝ «այսինչ արքան գահավորել է այսքան տարի» և հարաբերական՝ «այսինչ արքան գահակալել է այսինչ օտար թագավորի այնինչ տարվանից մինչև այնինչ տարին») ցրված են «Պատմության» II և III գրքերի ողջ շարադրանքով մեկ: Հավաքելով և դասավորելով դրանք՝ ստացվում է սլացիկ, միասնական համաժամանակյա ժամանակագրական համակարգ, այսպես կոչված՝ կանոն («Մովսես Խորենացու ժամանակագրական համակարգը», Երևան, 1965), որը և կազմում է «Պատմության» ողնաշարը: Ըստ Գ.Սարգսյանի, համակարգ են կազմում նաև Խորենացու՝ հատուկ անունների

(տոհմանուններ, անձնանուններ, տեղանուններ) ժողովրդական ստուգաբանությունները:

Անդրադառնալով Խորենացու երկում իր աղբյուրների բազմաթիվ հղումներին, որոնց վրա երկար և հաճախ անպտուղ տքնել են խորենացիագետները, Գ.Սարգսյանը չի կասկածում, ու մասամբ նաև հիմնավորում է, որ դրանք համակարգի ձևով պատկերացվելու դեպքում էական չափով իրենց բացատրությունը կստանան:

Ի դեպ, չի շրջանցվել նաև խորենացիագիտության առանցքային համարվող առեղծվածը՝ Պատմահոր ապրելու ժամանակի խնդիրը, որպես կարևոր փաստարկ նրա՝ 5-րդ դարին պատկանելու տեսակետներին, բերելով Դավիթ Անհաղթի քաղումը Խորենացուց:

Ահա, ըստ Գ.Սարգսյանի նշված և ուրիշ համակարգերը միավորվելով և սերտաճելով մեկ գերհամակարգի, տվել են «Հայոց պատմություն» կոչվող միակտուր կոթողը (Զլիվենո, 1992):

«Հայոց պատմության» բազմաթիվ շեղումները մեր իմացած հավաստի պատմությունից Գ.Սարգսյանը բացատրում էր Պատմահոր՝ հունա-հռոմեական պատմագրության դասական գործերին (Հերոդոտոս, Հեսեոս, Ստրաբոն, Տակիտոս, Պլուտարքոս, Դիոն, Ապիանոս, Ամիանոս) անձանոթ լինելու հանգամանքով: Միևնույն ժամանակ նա ցույց է տալիս նաև, որ իր ձեռքի տակ եղած նյութի հիման վրա Խորենացին պահպանել է ահռելի քանակությամբ հավաստի տվյալներ հայոց հնագույն պատմության, երկրի ներքին կյանքի, հեթանոսական կրոնի, բանահյուսության, պատմության պարբերացման ու ժամանակագրության, պատմագրության, այլև հարևան և հեռավոր երկրների մասին (Երևան, 1991):

Իհարկե, այս ուղղությամբ Գ.Սարգսյանից առաջ էլ շատ մեծ աշխատանք է կատարվել, սակայն նրա բերած սկզբունքային նորությունն այլ է: «Հելլենիստական դարաշրջանի Հայաստանը և Մովսես Խորենացին» իր մենագրության մեջ նա, անդրադառնալով Խորենացուց 3,5 և ավելի հարյուրամյակ առաջ տեղի ունեցածի՝ Պատմահորը և, ընդհանրապես միջնադարյան պատմագրությանը հասնելու ճանապարհների խնդրին, էական քայլ է արել հայտնաբերելու այդ տեղեկատվության հոսքի, բացի ժողովրդի հիշողությունից և բանահյուսությունից, նաև իրական գրավոր ուղիները, մի շարք համոզիչ փաստերով ցուցադրելով հիշյալ խնդրում Հայաստանի հեթանոսական մեհյանների, քրմության դերը: Այսպես, օրինակ, նրան հաջողվել է ցույց տալ, որ այդ ճանապարհով, մեհյաններում իրականացվող արքայական դիմաստիայի պաշտամունքի բերմամբ, նրանց ար-

խիվներում պահպանվել են և Խորենացու միջնորդությամբ մեզ են հասել ոչ միայն հայոց թագավորների մասին նյութեր, այլև Պարթև Արշակունիների՝ գիտությանը հայտնի առավել հավաստի արքայացանկը: Նման գրավոր ուղիների բացահայտումն է, որ թույլ է տալիս Խորենացու ակներևաբար հավաստի տեղեկությունները համարել ոչ թե պատահական զուգադիպություն, այլ օրինաչափ երևույթ:

Չենք կարող շրջանցել նաև Գ.Սարգսյանի բանավիճային անդրադարձը՝ «Հայոց պատմության» 19-րդ դարավերջից ծագած և շիկացած, այնուհետև ննջող գերբնադատությունը՝ այդ երկրի անգլերեն թարգմանության հեղինակ պրոֆ. Ռ.Թոմսոնի կողմից մեր ժամանակներում վերակենդանացնելու կապակցությամբ: Իր գլխավոր փաստարկումները Գ.Սարգսյանն ուղղել է գերբնադատների այն ամենահիմնական կետի դեմ, ըստ որի «Հայոց պատմությունը» պիտանի չէ որպես պատմական աղբյուր (Երևան, 1991): Մյուս կողմից՝ նա անդրադարձել է նաև մեր օրերում մողայիկ դարձած Խորենացու երկի թերբնադատությանը, պարզապես միջնադարին հատուկ անբընադատ ընկալմանը, որը, յուրովի, ոչ պակաս չափով է խաթարում Պատմահոր վարկը, քան գերբնադատությունը (Երևան, 1986, 1991):

Գ.Սարգսյանի խորենացիագիտական աշխատությունների հրապարակ գալը պատմագիտական այնպիսի վերընթաց քայլ էր, որ իրենով նշանավորեց Մովսես Խորենացու և նրա «Հայոց պատմության» հետ կապված պրոբլեմների ուսումնասիրման մի նոր ու բարձր աստիճան:

Մովսես Խորենացու «Հայոց պատմության» վերաբերյալ Գ.Սարգսյանի ստեղծած ինքնատիպ հղացքը ամենասեղմ կերպով շարադրված է նրա՝ 1991թ. Խորենացու «Հայոց պատմության» 1500-ամյակի կապակցությամբ հայերեն, ռուսերեն և անգլերեն լեզուներով հրատարակված փոքրիկ մենագրության մեջ:

Նույն կապակցությամբ, Հ.Էմինի թարգմանությունից 100 տարի անց, յույս տեսավ նաև «Հայոց պատմության» Գ.Սարգսյանի ռուսերեն նոր թարգմանությունը: Աշխատանքը կատարվել է Պատմահոր օգտագործած բառագանձի, տերմինների ու արտահայտությունների համաբարբառային հետազոտության, ըստ էության ըմբռնելու, դրանց ճշգրիտ իմաստը բացահայտելու եղանակով: Թարգմանությունն աչքի է ընկնում և՛ գրաբար բնագրին իր հարազատությամբ, և՛ ռուսերեն ընտիր լեզվով:

Խորենացին հանգիստ չէր տալիս Գ.Սարգսյանին: Կյանքի վա-

դաժամ ավարտից քիչ առաջ նա հրապարակեց «Մովսես Խորենացու Ողբը նոր մեկնաբանությամբ» հոդվածը, որտեղ ցույց է տրված. որ Ողբը, նրա երկրորդ մասը, ոչ թե հռոի իրականության վշաահար հոգու տված գնահատականն է, ինչպես բոլորը համոզված են եղել, այլ ժամանակի ոգով շարադրված և այլ գրականություններում իր գուգահեռներն ունեցող մարգարեություն, վախճանաբանական գուշակություն:

Ակադեմիկոս Գագիկ Սարգսյանն ուներ գիտնականի իր կայուն սկզբունքները, որոնք պահպանում էր սրբորեն: Նա մշտապես հաշվի էր նստում, իր հետազոտությունների հիմքում դնում պատմական վկայությունները, փաստերը և դրանց հիման վրա եզրահանգումներ կատարում: Նա մշտապես հակադրվել և հակադրվում էր գիտության մեջ պարզունակությանը, մակերեսայնությանը, մանավանդ, գավառականությանը՝ գիտելիքի պակասը «հայրենասիրությամբ» լրացնելուն: Գիտական բանավեճերում իր համոզմունքները պաշտպանելու ժամանակ Գ.Սարգսյանը երբեք գիտության խնդիրները չէր գոհարբեում թեկուզև այդ պահին ոգեշունչ ժողովրդականություն վայելող որևէ կողմնակի նկատառման:

Որպես հայագետ և ասորագետ Գ.Սարգսյանը քաջ հայտնի է արևելագիտական լայն շրջաններում: Ջեկուցումներով նա մասնակցել է միջազգային բազմաթիվ գիտաժողովների՝ իր գույգ մասնագիտությունների գծով: Երևանում նա կազմակերպել է անտիկ շրջանի մասնագետների «Էյրենե» միջազգային ընկերության համաժողովը (1976) և Մովսես Խորենացու «Հայոց պատմության» ստեղծման 1500-ամյակի հանդիսավոր տոնակատարությունն ու միջազգային գիտաժողովը (1991):

Գերմանիայի մասնագետների հետ համատեղ Գ.Սարգսյանը երկար տարիներ աշխատում էր «Հելլենիստական Բաբելոնիայի սոցիալ-տնտեսական պատմության սեպագրական աղբյուրներ» եռահատոր դիվանի վրա:

Վերլուծական խորքով և գնահատության պատրաստականությամբ են առանձնանում ակադ. Գ.Սարգսյանի ընդգրկում, կողմնորոշող գրախոսականներն ակադ. Հ.Մանանդյանի՝ Հին Հայաստանի քաղաքներին և առևտրին նվիրված մենագրության երկրորդ հրատարակության («Вестник древней истории», 1957, № 4), ակադեմիկոս Ա.Տյումենևի՝ Շումերի պետական տնտեսությանը նվիրված սովորածավալ մենագրության («Вопросы истории», 1958, № 4), Ա.Նովոսելցևի՝ Անդրկովկասի երկրներում ֆեոդալիզմի առաջացմանը վերա-

բերող մենագրության («Вопросы истории», 1983, № 7), ինչպես և «Համաշխարհային պատմության» 1-2 հատորների («Вопросы истории», 1958, № 6), և «Հին աշխարհի պատմություն» եռհատորյանի («Народы Азии и Африки», 1984, № 4) վերաբերյալ:

Գ.Սարգսյանը խմբագրել և հրատարակության է պատրաստել մի շարք երևելի հայագետների՝ Ն.Աղոնցի, Հ.Մանանդյանի, Ստ.Մալխասյանցի, Թադ.Ավդալբեգյանի, Ե.Տեր-Մինասյանի, Գ.Ջահուկյանի և այլոց աշխատությունները, վճռորոշ մասնակցություն է ունեցել ընդհանրացնող աշխատությունների ստեղծմանը: Նա «Հայ ժողովրդի պատմության» ութհատորյակի ակադեմիական հրատարակության առաջին հատորի խմբագրի տեղակալն է և հելլենիստական ժամանակաշրջանի բաժնի, ինչպես և հայ ժողովրդի պատմության մեկ հատորյակների, դպրոցական դասագրքերի հին շրջանի գլուխների հեղինակը:

ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտում նրա՝ շուրջ քառորդ դարյա տնօրինության օրոք հաստատությունը, ինչպես և հայ արևելագիտությունը ապրեցին ծրագրված զարգացում: Գ.Սարգսյանը կազմավորել է մի շարք գիտական նոր ուղղություններ՝ Հին Արևելքի (այժմ՝ Սեպագրական քաղաքակրթությունների), Կովկասի և Բյուզանդիայի (այժմ՝ Քրիստոնյա Արևելքի) և Արևելյան աղբյուրագիտության բաժինները: Նրա օրոք հիմնադրվել է ինստիտուտի երեք նոր մատենաշար՝ «Հին Արևելք», «Կովկաս և Բյուզանդիա», «Արևելյան աղբյուրագիտություն», ինչպես և «Խոռոհներ և ուրարտացիներ» մենագրությունների մատենաշարը: Ինստիտուտն այդ շրջանում ձեռք բերեց միջազգային համարում, համալրվեց մի քանի տասնյակ երիտասարդ որակյալ մասնագետներով, որոնց մեծ մասը հմտացել է Մոսկվայի, Սանկտ-Պետերբուրգի և Թբիլիսիի արևելագիտական կենտրոններում, ձեռք բերել երկրագիտական և լեզվական (եվրոպական և արևելյան) լավ պատրաստություն: Գ.Սարգսյանի օրով ու քաջալերանքով ստեղծվեց հայկական արևելագիտական դպրոց, որի շատ ներկայացուցիչներ այսօր էլ հաջողությամբ կրում են իրենց մասնագիտական բեռը, ոմանք էլ համալրել են Հայաստանի Հանրապետության պետական մարմինների, ինչպես և հայ դիվանագիտության անձնակազմը:

Գ.Սարգսյանի գիտական ղեկավարության ներքո գրվել ու պաշտպանվել են տասնյակից ավելի ատենախոսություններ: Ծավալուն և արդյունավետ է եղել նրա դասախոսական գործունեությունը: Երևանի պետական համալսարանի Արևելագիտության ֆակուլտետում

դասավանդել է ասուրագիտական առարկաներ և աքքադերեն (ասուրա-բաբելոնեերեն) լեզուն, Պատմության ֆակուլտետում վարել է «Հին հայկական պետականության պատմություն» և «Հելլենիզմը Հայաստանում» հատուկ դասընթացները: Վ.Բրյուսովի անվան ռուսաց և օտար լեզուների ինստիտուտում նա դասավանդել է Հին աշխարհի և Հայաստանի պատմություն:

Պատմաբան Գ.Սարգսյանի բանասիրական-լեզվական հիմնավոր պատրաստությունը միաձուլվում էր երևույթները կուռ արամաբանական հիմքի վրա վերլուծելու ի վերուստ տրված անուրանալի տաղանդի հետ: Այդ ամենին եթե ավելացնենք Հին Հայաստանի և Հին Արևելքի պատմության ասպարեզում խոր ու լայն պատրաստությունը, ապա հասկանալի կդառնա, թե ինչու գիտական հասարակայնությունը նրանից մշտապես նոր ծանրակշիռ ներդրումներ էր ակնկալում:

Գագիկ Խորենի Սարգսյանը վախճանվեց 1998թ. օգոստոսի 25-ին: Նրա աշխատությունները երկար ժամանակ կմնան որպես հայագիտության և արևելագիտության ճշմարիտ նվաճումներ և իրենց հեղինակին կապահովեն XX դարի երկրորդ կեսի խոշորագույն հայագետներից մեկը լինելու անվիճելի պատիվը:

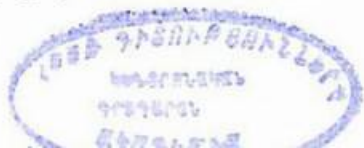
Ակադ. **Վ. ԲԱՐԽՈՒԳԱՐՅԱՆ**
Պրոֆ. **Պ. ՄՈՒՐԱԳՅԱՆ**

A II
91011

Գ. ՍԱՐԳՍՅԱՆԻ ԱՍՈՒՐԱԳԻՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Հազվադեպ է լինում, որ երիտասարդ գիտնականը գիտության ոլորտ մտնի միաժամանակ երկու իրարից շատ հեռու բնագավառներում և երկուսում էլ հասնելով ակնառու հաջողությունների, իր ողջ կյանքի ընթացքում հավատարիմ մնա ընտրված ուղղություններին: 50-ական թթ. հանդես են գալիս Գագիկ Սարգսյանի առաջին հրապարակումները՝ ասուրագիտության և հայագիտության գծով, և միայն քառասուն տարի անց է, որ ասուրագետը և հայագետը հանդիպում են, որպեսզի մանրակրկիտ հետազոտության ենթարկեն սելևկյան շրջանի աստղաբաշխական մի օրագիր՝ գրված բաբելոնյան սեպագրով՝ Հին Հայաստանի թագավորական դինաստիայի տոհմաձառը վերականգնելու նպատակով (տե՛ս Archaeologische Mitteilungen aus Iran, Bd. 27, 1994, S. 237-239): Կարելի է ավելացնել նաև, որ ասուրագետների ուշադրությունից չի վրիպել Գ.Սարգսյանի իրականացրած՝ Մովսես Խորենացու «Հայոց պատմության» ռուսերեն հոյակապ թարգմանությունը (Երևան, 1990):

Գ.Սարգսյանի ասուրագիտական վաղ հրապարակումների թվում հատուկ տեղ ունի “Частные клинописные контракты селевкидского времени из собрания Государственного Эрмитажа” (Вестник древней истории, 1955, № 4, с. 136-170) աշխատությունը: Այստեղ, ինչպես և նրա հետագա հրապարակումներում, տեքստերը ներկայացված են սեպագրական նշանների գրչագիր ընդօրինակմամբ, տառադարձմամբ, թարգմանությամբ և ծանոթագրություններով: Այն տարիներին դա ռահվիրայի աշխատանք էր, քանի որ այդպիսի տեքստերի միայն սահմանափակ քանակություն էր հայտնի, նրանց բառագանձը հաշվի չէր առնվում արքադերեհի այն ժամանակվա բառարաններում ու նաև այդ լեզվի՝ սեպագրական վավերագրերի համար կիրառված ուշ բաբելոնյան բարբառի առանձնահատկությունները մնում էին դեռևս չպարզված: Ընդ որում, Գ.Սարգսյանից բացի, Ռուսաստանում կամ ԽՍՀՄ-ում ոչ ոք չէր զբաղվում սելևկյան շրջանի բաբելոնյան տեքստերով, և նա

ստիպված էր այդ բնագավառում ինքնուսի դժվարին ճանապարհ անցնել: Այսուհանդերձ, նրա հրապարակումը օրինակելի էր և մտավ ասուրագիտության ոսկե ֆոնդի մեջ, պարզ ելելով հեղինակին համաշխարհային ճանաչում գտած խոշոր ասուրագետի համարում: Սեպագրական տեքստերի օրինակելի հրապարակողի նրա այդ համարումը իր հաստատումը գտավ 1975 և 1977 թթ.՝ Բեռլինի Առաջավորասիական թանգարանի հելլենիստական դարաշրջանի բաբելոնյան սեպագրական վավերագրերի, ինչպես և Հայաստանում հնագիտական պեղումների ժամանակ գտնված հին բաբելոնյան մի տեքստի նորանոր հրապարակումների մեջ: Հետազոտական նպատակներով Գ.Սարգսյանին են տրամադրվել Չիկագոյի համալսարանի արևելյան ինստիտուտում պահպանվող հելլենիստական դարաշրջանի բաբելոնյան սեպագրական վավերագրերի լուսանկարները, որոնցից երկուսը նա հրապարակեց տառադարձությամբ և թարգմանությամբ (տե՛ս «Древний Восток», 5, 1988):

Գ.Սարգսյանին հետաքրքրել է այն ամենը, ինչ վերաբերում է հելլենիստական Բաբելոնիային. քաղաքների կարգավիճակը և քաղաքային վարչության կառուցվածքը, սեպագրական տեքստերում վկայված հունական օնոմաստիկան, նյութական բարիքների տաճարային բաշխումները, ստրկատիրության պրոբլեմը, ամենատարբեր սոցիալական հաստատությունները և մշակութային պրոբլեմները, հատկապես՝ բաբելոնյան ավանդական և Միջագետքը նվաճողների հին հունական մշակույթի փոխափանցումը: Մ.թ.ա. առաջին հազարամյակի վերջին հարյուրամյակների Բաբելոնիայի սոցիալական պատմության, տնտեսության և մշակույթի բոլոր այս ասպեկտներն իրենց փայլուն դիտարկումն ու մանրակրկիտ հետազոտությունն են գտել Գ.Սարգսյանի տասնյակ աշխատություններում:

Պատկառելի է նաև Գ.Սարգսյանի վաստակը կադրերի պատրաստման բնագավառում: Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի Արևելագիտության ինստիտուտում նրա տնօրինության օրոք ստեղծվել է Հին Արևելքի (այժմ՝ Սեպագրական քաղաքակրթությունների) բաժին, որը համալրվեց Հին Արևելքի գրեթե բոլոր տարածաշրջանների մասնագետներով: Գ.Սարգսյանի նախածննությամբ նրանցից շատերը իրենց ասպիրանտական պատրաստությունն են ստացել այն ժամանակվա ԽՍՀՄ ԳԱ Արևելագիտության ինստիտուտի լենինգրադյան բաժանմունքում (այժմ՝ ՌԳԱ Արևելագիտության ինստիտուտի Սանկտ-Պետերբուրգյան բաժանմունք):

Գ.Սարգսյանի վերջին ասուրագիտական հոդվածները (ասուրա-

գետներ Հ.Կլեմզեյի և Ի.Օլսների հոբեյանական ժողովածուներում) համոզմունք էին ներշնչում, որ նրա գործունեությունը՝ հայագիտությանը զուգահեռ, կշարունակվի նաև այդ ասպարեզում և կտա նորանոր նշանակալից արդյունքներ: Սակայն ավաղ...

Ուրիշ թղթակից անդամ **Մ. Ա. ԳԱՆԳԱՄԱՆԿ**

АКАДЕМИК ГАГИК САРКИСЯН

Академик Гагик Хоренович Саркисян родился 6 апреля 1926г. в Ереване, в семье видного литературоведа проф. Хорена Сергеевича Саркисяна. Окончил Ереванскую среднюю армянскую школу им. Н.К.Крупской (ныне им. Н.Агбальяна). В 1946-1950гг. учился на Историческом факультете Ленинградского (ныне Санкт-Петербургского) государственного университета, специализировался на античной истории на кафедре Истории древнего мира. Изучал древнегреческий и латинский языки. Здесь его учителями были академик В.В.Струве, профессор С.И.Ковалев, проф. К.М.Колобова и др. Параллельно, на восточном факультете, он посещал лекции по ассириологическим дисциплинам и проходил аххадский (ассиро-вавилонский) и урартский языки у крупного востоковеда И.М.Дьяконова. Под его же руководством он написал дипломную работу "Город и храм эллинистической Вавилонии" на основе неизданных вавилонских клинописных документов, хранящихся в Государственном Эрмитаже. Эта работа, а также соответствующая коллекция клинописных табличек были затем опубликованы на страницах "Вестника древней истории" в 1952, 1953, 1955 гг.

В 1951-1954 гг. Г.Х.Саркисян проходил аспирантуру в Ленинградском (ныне Санкт-Петербургском) отделении Института истории АН СССР под научным руководством проф. М.Е.Сергеенко. В 1954г. успешно защитив кандидатскую диссертацию под заглавием "Город древней Армении", вернулся в Ереван и поступил на работу в Институт истории АН АрмССР младшим научным сотрудником (с 1956г. — старший).

Дальнейшие вехи продвижения Г.Х.Саркисяна: ученый секретарь Отделения общественных наук АН АрмССР (1956-1962), заместитель директора по науке Института истории той же академии (до 1966г.), заведующий созданным им Отделом древней истории (до 1971г.), первый директор новосозданного Института востоковедения АН АрмССР (до 1994г.), вице-президент Акаде-

мии наук АрмССР (1988-1990), вновь вице-президент, академик-секретарь отделения гуманитарных наук той же академии (1995-1998).

Г.Х.Саркисян доктор исторических наук с 1967г., профессор с 1981г. В 1974г. он был избран членом-корреспондентом АН АрмССР, в 1986г. — академиком.

Г.Х.Саркисян возглавлял также Отдел клинописных цивилизаций Института востоковедения НАН РА, являлся председателем ученого совета по защите диссертаций того же института, членом ученых советов Института истории, Института археологии и этнографии НАН РА, Матенадарана им. Маштоца, других научно-исследовательских учреждений. Член редакционных коллегий "Историко-филологического журнала" (Ереван), "Вестника древней истории" (Москва), председатель общества "Армения—Греция", почетный член Сирийского общества истории науки. Был председателем армянского отделения Ассоциации востоковедов СССР.

Научная деятельность Г.Х.Саркисяна протекала в двух направлениях — арменоведения и ассириологии. Следует отметить его постоянное стремление к рассмотрению конкретных исторических вопросов на широком историческом фоне. Такой подход обнаруживается с самых первых его шагов в области арменоведения. Так, интерес Г.Х.Саркисяна к городу древней Армении был связан непосредственно с его исследованиями по греческим полисам эллинистического времени, как и по им же открытой "гражданско-храмовой общине" Вавилонии того же периода. Именно их параллельное рассмотрение дало возможность ученому правильно оценить дошедшие до нас очень скудные данные по городу древней Армении.

В своей первой монографии "Тигранакерт. Из истории древнеармянских городских общин" (Москва, 1960) ему удалось показать, что города древней Армении представляли собой одну из разновидностей полуавтономных городских общин, свойственных эллинистическому периоду.

В упомянутой монографии уже затронута также проблема социально-экономического строя древней Армении. В ряде статей и в монографии "О путях социально-экономического развития древней Армении" (Ереван, 1962) он попытался найти решение этой труднейшей спорной проблемы, определив для Армении в

системе рабовладельческих обществ древнего мира специфическое место, характеризующееся большими отличиями от классического рабовладения античных обществ. Так, например, в статьях, посвященных дастакертам-агаракам (Ереван, 1962, Париж, 1968), он показал, что статус рабов-“мшаков” древней Армении был весьма близок к статусу крепостного.

Результаты исследований Г.Х.Саркисяна в области политической истории древней Армении изложены в ряде его статей (Ереван, 1965, 1966, 1971, 1981), как и первом томе восьмитомника “История армянского народа”, в принадлежащем его перу обширном разделе “Армения в эллинистическую эпоху” (Ереван, 1971). Из разработанных им вопросов следует отметить три. При скрупулезном рассмотрении греко-римских источников он сумел прояснить представления об исключительно сложном положении Армении на грани III- II вв. до н.э., когда составлявшие Армению четыре царства – Великая Армения, Малая Армения, Софена и Коммагена, в которой также правила ветвь армянской династии Еруандакан, – боролись с Селевкидами за свою независимость. Г.Х.Саркисян раскрыл сходство и различия в судьбе этих четырех государственных образований (Ереван, 1969).

Другой вопрос относится к первой половине II в. до н.э. Г.Х.Саркисяну удалось подвергнуть коренному пересмотру и заново осветить этот исторический период, как и деятельность его “героя” – армянского царя Арташеса I. Последний предстал как один из крупнейших деятелей армянской истории, полководец и реформатор, при котором Армения пережила исторические процессы объединения земель, создание крупного государства с международным престижем, упорядочения экономического и административного строя, крутого подъема авторитета царской власти, основания новой столицы Арташат и т.п. Такая оценка деятельности Арташеса I раскрывает также предпосылки крупных успехов его внука – Тиграна II.

Третий вопрос очень характерен для Г.Х.Саркисяна как арменоведа-ассириолога. Ему удалось решить загадку, связанную с причинами следовавших одно за другим восстаний трех сыновей Тиграна II против своего отца. Для этого им был привлечен совершенно неожиданный источник – вавилонский клинописный астрономический дневник эллинистического времени, в который, по существовавшему обычаю, вкраплена краткая хроника совре-

менных событий. Здесь упоминается сын Тиграна Великого Тигран Младший. Этим была также открыта интересная страница армяно-вавилонских отношений этого позднего периода (Ереван, 1991; Берлин, 1994).

Существенны заслуги Г.Х.Саркисяна также в исследовании иноязычной эпиграфики Армении — арамейских надписей Арташеса I, греческих надписей Гарни и Тигранакерта (Ереван, 1956; Москва, 1966, 1981).

В сфере интересов ученого находятся также проблемы армянской культуры, в частности — вопросы истории дохристианской духовной культуры и языка. Таковы его труды, посвященные обнаружению и исследованию института обожествления и культа царей (и цариц) и их предков, принятых в Армении по примеру крупных эллинистических государств (и имевших, разумеется, также этнографические корни) (Москва, 1960, 1966, Ереван, 1968).

Далее, собрав воедино скудные данные античных и раннесредневековых армянских источников, Г.Х.Саркисян сумел обрисовать целую цепочку существовавшей на почве Армении в домесроповский период грекоязычной историографии, которая тянулась со времен Тиграна II (I в. до н.э.) до IV в. Она, по убеждению ученого, послужила одной из предпосылок и факторов возникновения и пышного расцвета армянской национальной историографии V века, золотого века армянской культуры (Ереван, 1969).

Г.Х.Саркисян затрагивает также проблемы языкознания. Обращаясь к вызывающему споры вопросу о причинах и предпосылках взрывоподобного расцвета армянской литературы в V в., он предложил концепцию существования в Армении предшествующего периода системы иноязычного (по предложенному им термину — гетерозепического) преподнесения христианского вероучения, при котором греческие или сирийские тексты проповедник преподносил непосредственно в устном переводе на армянский язык. Такая форма проповедования долгое время обслуживала миссионеров, а затем и церковь и, по мнению ученого, с одной стороны, существенно облегчила дело письменных переводчиков V в. созданием соответствующей армянской терминологии, а с другой — в определенной степени тормозила создание армянских письмен в пе-

риод до Месропа Маштоца (Ереван, 1978, 1990; Гейдельберг, 1993).

Не обойдена Г.Х.Саркисяном также проблема образования армянского народа и формирования армянской государственности. В работе “Урартская держава и армяне” (Ереван, 1988) он, четко различая феномены происхождения образования народа, старался установить хронологические и географические рамки передвижения этнических групп, причастных к процессу народообразования армян, по возможности выяснить характер и конкретные проявления их исторического взаимодействия. В частности, он сделал научную попытку прояснить характер и ход распространения армянского этнического элемента по Армянскому нагорью до сложения Урартской державы, во время ее существования и в период после ее падения, вплоть до времени окончания процесса образования армянского народа и образования первого общеармянского государства.

В следующих работах, посвященных этапам исторического развития сохранившейся в “Истории Армении” Мовсеса Хоренаци легенды-предания о Гайке и Гайкидах, он, в свете данных клинописных источников, дополнил рядом новых аргументов мнение об аутентичности указанной легенды и предложил новую модель ее частичного преобразования в течение времени. (Замена в легенде страны Тегарамы – “Дома Торгома” в качестве исходного пункта движения Гайка и Гайкидов – Вавилоном, под влиянием Библии). Признанием этой модели существенно вырастает общее соответствие легенды подлинному историческому процессу (Ереван, 1992).

В спектре научных интересов Г.Х.Саркисяна исключительное место занимает “История Армении” отца армянской истории Мовсеса Хоренаци. Эта проблема в своей глубокой и широкой постановке длительно, в течение всей научной деятельности занимала его и обсуждалась в трех его монографиях и десятках статей.

С самого начала Г.Х.Саркисян рассматривал труд Мовсеса Хоренаци с необычной для традиционных исследований об “Истории Армении” точки зрения, стремясь в первую очередь проникнуть в творческий мир, лабораторию ее автора. Так, временно отложив в сторону многочисленные ссылки Мовсеса Хоренаци, он обратился к распознаванию его разнохарактерных источников и их вклада в “Историю” непосредственно из самого текста. Выясни-

лось, что внешние письменные источники (Библия, Евсевий Кесарийский и др.), помогая Хоренаци в рассмотрении истории своего народа на широком фоне всемирной истории, мало что внесли для истории самой Армении. Г.Х.Саркисян показал также, что наряду с общеизвестными местными письменными домесроповскими источниками (Мар Абас Катина, согласно М.Абегяну, — книга “Сплетение полезностей”) важнейшее место принадлежит “Храмовой истории” жреца Олюмпа. Наряду с устными источниками (легендами, преданиями, сагами, песнями) он выделил роль материальных источников (изученных и мысленно восстановленных Мовсесом Хоренаци остатков и руин памятников, городов, крепостей, храмов, каналов и т.п.) в изложении “Истории”, выяснил роль языковых источников — часто применяемой Хоренаци этимологии собственных имен, как и роль и место “литературных” источников — стилистического материала, а именно отдельных выражений, отрывков и фраз, почерпнутых историком из приглянувшихся ему трудов.

Следующим шагом Г.Х.Саркисяна в недра творческой лаборатории Мовсеса Хоренаци был ответ на вопрос о том, каким именно образом на основании полученных из столь богатой источниковой палитры (которую Г.Х.Саркисян справедливо сравнивает с широкой источниковой базой современного историка) пестрых и, несомненно, нередко противоречивых сведений была создана столь “изящная и гладкая” (так характеризует Мовсес Хоренаци греческие легенды), полностью лишенная внутренних противоречий “История Армении”.

Опять-таки, обращаясь к самому ее тексту, Г.Х.Саркисян обнаружил две ступени или два этапа обработки собранных историком сведений. На первом этапе Хоренаци, согласно своим критериям, распределял материал на три группы — пригодный к использованию (достоверный), непригодный и частично пригодный. Вторую группу он игнорировал, а материал третьей, так сказать, “одостоверял” (удачное определение М.Абегяном способа извлечения Мовсесом Хоренаци рационального зерна из легенд). На этом этапе была ликвидирована внутренняя противоречивость материала. На втором этапе, по Г.Х.Саркисяну, происходило сведение уже отобранного материала в большие и малые системы. Системы создавались по предварительно составленной программе. Так, например, история нахарарских (феодалных) родов пи-

салась по вопроснику (анкете), который включал, примерно, такие вопросы: происхождение рода, его “нахараризация” (приобретение нахарарского статуса), занимаемое положение (при царском дворе, на царской службе), добрые и дурные деяния представителей рода, его угасание. Мовсес Хоренаци заполнял этот вопросник на каждый из действующих в “Истории Армении” 50 нахарарских родов, разумеется, в границах возможностей, предоставлявшихся имеющимися данными, а затем вводил этот сведенный в систему материалов в свою “Историю” по хронологическому принципу.

Г.Х.Саркисян доказал, что аналогичным способом создана и хронологическая система “Истории”, охватывающая ее II и III книги. По тексту рассыпаны хронологические данные двух родов — абсолютные (такой-то царь правил столько-то лет) и относительные (такой-то царь правил с такого-то по такой-то год царя соседней страны). Отобрав из текста и расположив эти данные в соответствующем порядке, мы получаем синхронистическую хронологическую систему, так называемый канон, который и составляет хребет “Истории Армении” (монография “Хронологическая система Мовсеса Хоренаци”, Ереван, 1965).

Согласно Г.Х.Саркисяну, аналогичную систему составляет также совокупность “народных” этимологий Хоренаци, охватывающая многие родовые имена, антропонимы и топонимы.

Обращаясь к многочисленным ссылкам на источники, содержащимся в “Истории” Хоренаци, над которыми корпели многие исследователи, Г.Х.Саркисян не сомневается, а частично и обосновывает, что в случае рассмотрения их в виде системы многие загадочные ссылки получают свое объяснение. Кстати, не обойдена им и полагающаяся осевой проблема Мовсеса Хоренаци, относительно времени его жизни. В качестве важного аргумента в пользу его принадлежности к Vв. он приводит факт текстуальной зависимости от него философа VIв. Давида Непобедимого (Ереван, 1979).

Итак, согласно Г.Х.Саркисяну, упомянутые выше и другие системы, сведенные и слитые в единую суперсистему, и дали монументальный памятник, именуемый “Историей Армении” Мовсеса Хоренаци (Кливленд, 1992).

Многочисленные отклонения “Истории” от известной нам научной истории Г.Х.Саркисян объясняет тем, что автор не был

знаком с классическими трудами греко-римских историков – Геродота, Ксенофона, Страбона, Тацита, Плутарха, Диона, Аппиана, Аммиана. Одновременно он показывает, что на основании имевшегося у него под рукой материала Мовсес Хоренаци сохранил громадное количество достоверных данных о древнейшей истории армян, о внутренней жизни страны, о ее языческой религии, фольклоре, периодизации истории и историографии, как и о соседних и далеких от Армении странах (Ереван, 1991).

Естественно, что в этом направлении большая работа проведена и до Г.Х.Саркисяна, однако привнесенное им принципиально новое заключается в ином. В монографии “Армения эпохи эллинизма и Мовсес Хоренаци” (Ереван, 1996) он обратившись к вопросу о путях дохождения до Мовсеса Хоренаци и вообще до средневековой историографии известий о событиях 3-5-вековой и большой давности, сделал существенный шаг по обнаружению возможности притока этой информации, помимо памяти народа и фольклора, также по письменным каналам, продемонстрировав на ряде убедительных фактов роль в этом языческих храмов, жречества Армении. Так, например, ему удалось показать, что именно этим путем, в связи со справлявшимся в храмах культом царской династии, в храмовых архивах сохранились и через посредство Мовсеса Хоренаци дошли до нас материалы не только об армянских царях, но и наиболее достоверный из известных науке список парфянских Аршакидов (Ереван, 1984). Именно раскрытие таких письменных каналов притока информации и дает право считать явное сходство многих сообщений Мовсеса Хоренаци с данными современных описываемым событиям источников не случайным совпадением, а закономерным явлением.

Нельзя обойти молчанием также полемический отклик Г.Х.Саркисяна по поводу воскрешения в наше время Р.Томсоном, автором отличного перевода “Истории Армении” на английский язык, гиперкритики, возникшей в конце XIX в. в отношении этого произведения и в дальнейшем приутихшей. Основную аргументацию Г.Х.Саркисян направил против важнейшего положения гиперкритиков, согласно которому “История Армении” непригодна в качестве исторического источника (Ереван, 1981, 1991). С другой стороны, он обратился и к ставшей модной в последние десятилетия гипокритике труда Хоренаци, к его попросту некритичному, свойственному средневековью восприятию, каковое, по-своему, не в меньшей сте-

пени, чем гиперкритика, дискредитирует отца армянской истории (Ереван, 1987).

Издание трудов Г.Х.Саркисяна, посвященных “Истории” Мовсеса Хоренаци, было существенным шагом в арменоведении, который ознаменовал собой новую и высокую ступень изучения проблем, связанных с этим трудом.

Созданная по поводу “Истории Армении” Г.Х.Саркисяном оригинальная концепция в самом сжатом изложении представлена в маленькой монографии, изданной в 1991г. на армянском, русском, английском языках в связи с празднованием 1500-летия со времени создания этого труда.

В этой же связи вышел в свет также перевод на русский язык “Истории Армении”, сделанный Г.Х.Саркисяном через 100 лет после перевода Н.Эмина. Работа выполнена на основании тотального изучения контекстов лексики, терминологии, выражений, применяемых Мовсесом Хоренаци, уточнения их конкретной сущности и смысла, отличается и верностью древнеармянскому оригиналу и отличным русским языком.

Мовсес Хоренаци не давал покоя Г.Х.Саркисяну. В 1997г. он опубликовал статью “Плач Мовсеса Хоренаци в новой интерпретации”, где он показывает, что знаменитый “Плач”, его вторая часть, является не горестным описанием печальной действительности, как все были убеждены, а пророчеством, предсказанием, изложенным в духе времени и имеющим свои параллели в других словесностях.

У академика Г.Х.Саркисяна свои устойчивые принципы труженика науки, каковых он скрупулезно придерживается. Это – уважение к историческому факту, свидетельству, как к основе научного исследования, его выводы всегда аргументированы проверенными фактами. Это – неприятие примитивности и поверхностности в научном исследовании, особенно же – провинциализма в науке, выступающего подчас в облики патриотизма. При защите своих научных убеждений в полемике он никогда не приносит их в жертву каким бы то ни было побочным соображениям, даже если бы они были связаны с воодушевляющими в данное время публике популярными лозунгами.

Как арменовед и ассириолог Г.Х.Саркисян хорошо известен в мире науки. Он неоднократно принимал участие своими докладами в многочисленных международных научных форумах по своим

двум специальностям. В Ереване он организовал два крупных международных форума — конференцию общества античников социалистических стран “Эйрене” (1976) и торжественное празднование 1500-летнего юбилея создания “Истории Армении” Мовсеса Хоренаци, включая международную конференцию.

Следует отметить также его масштабные ориентирующие рецензии на книги академика Я.А.Манандяна “О торговле и городах Армении в связи с мировой торговлей древних времен (Вв. до н.э. — XV в. н.э.)”, изд. второе (“Вестник древней истории”, 1957, 4), академика А.И.Тюменева “Государственное хозяйство Шумера” (“Вопросы истории”, 1958, 4), монографию А.П.Новосельцева о происхождении феодализма в странах Закавказья (“Вопросы истории”, 1983, 7), как и на I и II тома “Всемирной истории” (“Вопросы истории”, 1958, 6), трехтомник “Истории древнего мира” (“Народы Азии и Африки”, 1984, 4) и др.

Г.Х.Саркисян подготовил к печати и отредактировал ряд трудов выдающихся арменоведов — Н.Г.Адонца, Я.А.Манандяна, Ст.Малхасянца, Т.Авдалбекяна, Е.Г.Тер-Минасяна, Г.Б.Джаукяна и др., принимал участие в создании обобщающих трудов. Он был зам.главного редактора I тома 8-томного академического издания “Истории армянского народа”, автором обширного раздела этого тома “Армения в эллинистический период”, в соавторстве К.Худавердяна и К.Юзбашяна создал монографию по истории Армении “Потомки Хайка” (1998), как и глав по древнему периоду школьного учебника по истории Армении.

В период руководства Г.Х.Саркисяном в течение почти четверти века Институтом востоковедения НАН РА была выполнена насыщенная программа развития института и востоковедения в Армении. Был основан ряд новых научных направлений, организованы отделы Древнего Востока (ныне Клинописных цивилизаций), Кавказа и Византии (ныне Христианского Востока) и Восточного источниковедения. При Г.Х.Саркисяне были заложены три серии сборников статей — “Древний Восток”, “Кавказ и Византия” и “Восточное источниковедение”, а также серия монографий “Хурриты и урарты”. Институт приобрел союзное и международное признание, пополнился десятками молодых квалифицированных научных кадров, большая часть которых получила свою специализацию в востоковедческих центрах Москвы, Ленинграда, а также Тбилиси и которые имеют хорошую стран-

ведческую и языковую (европейские и восточные языки) подготовку. Была создана школа армянского востоковедения. Часть этих кадров трудится в государственных органах Республики Армения, а также ими пополнены ряды армянских дипломатов.

Под научным руководством Г.Х.Саркисяна прошли аспирантуру и защитили кандидатские диссертации более десяти молодых ученых. Весьма обширна и его педагогическая деятельность. В Институте русского и иностранных языков им. В.Брюсова он читал лекции по истории древнего мира и Армении. На факультете Востоковедения Ереванского государственного университета он преподавал ассириологические дисциплины и аккадский (ассирио-вавилонский) язык, на Историческом факультете вел спецкурсы “Эллинизм в Армении” и “История древнеармянской государственности”.

Основательная филолого-языковая подготовка историка Г.Х.Саркисяна сочеталась с данным ему свыше неоспоримым талантом анализа исторических явлений на строжайшей логической основе. Если ко всему этому прибавить его широкую эрудицию в области истории древней Армении и Древнего Востока, то станет понятным, почему общественность постоянно ожидала от него новых весомых научных вкладов.

Гагик Хоренович Саркисян скончался 25 августа 1998 года.

Акад. Вл. Б. БАРХУДАРЯН
Проф. П. М. МУРАДЯН

АССИРИОЛОГИЧЕСКИЕ ТРУДЫ Г. Х. САРКИСЯНА

Редко случается, что молодой ученый вступает в науку одновременно в двух очень далеких друг от друга областях и, добившись в них выдающихся результатов, остается верным избранным направлениям на протяжении всей своей жизни. В начале пятидесятых годов появляются первые публикации Гагика Хореновича Саркисяна по ассириологии и арменистике, и лишь сорок лет спустя ассириолог и арменист встретились в одном лице, чтобы подвергнуть тщательному исследованию селевкидский астрономический дневник, написанный вавилонской клинописью, для реконструкции династии древнеармянских царей (см. *Archaeologische Mitteilungen aus Iran. Bd. 27, S. 237-239*). Можно добавить также, что мимо ассириологов не прошел и превосходный перевод "Истории Армении" Мовсеса Хоренаци, выполненный Г.Х. (Ереван, 1990).

Среди ранних ассириологических публикаций Г.Х. особое место занимает издание "Частные клинописные контакты селевкидского времени из собрания Государственного Эрмитажа" (*Вестник древней истории, 1955, № 4, с. 136-170*). Как и последующие публикации Г.Х., тексты эти были изданы в клинописной прорисовке, транслитерации и с комментариями. В те времена это была пионерская работа, так как лишь ограниченное количество таких текстов было известно, лексика их не учитывалась в существовавших тогда словарях аккадского языка, да и особенности позднеавилонского диалекта этого языка, на котором составлены селевкидские клинописные документы, оставались невыясненными. К тому же никто в России или в СССР до Г.Х. не занимался вавилонскими текстами селевкидского времени, и ему пришлось пройти нелегкий путь самоучки в этой области. Но публикация получилась образцовая и вошла в золотой фонд ассириологии, принесла ее автору репутацию крупного ассириолога,

получившего признание во всем мире. Эта репутация образцового издателя клинописных текстов была подтверждена в 1975 и 1977гг. новыми публикациями вавилонских клинописных документов эллинистического времени из коллекции Переднеазиатского музея в Берлине, а также одного старовавилонского текста, найденного в Армении во время археологических раскопок. В распоряжение Г.Х. для исследовательских целей были предоставлены фотографии вавилонских документов эллинистического времени, хранящихся в Восточном институте Чикагского университета, два контракта из которых он издал в транслитерации и переводе (см. сб.: Древний Восток, вып. 5, 1988). Г.Х. глубоко интересовало все, что касается эллинистической Вавилонии: статус городов и структура городской администрации, греческая ономастика, засвидетельствованная в клинописных текстах, храмовая пребенда, проблемы рабства, разнообразные социальные институты, экономические отношения и культурные процессы, особенно взаимопроникновение традиционной вавилонской и греческой культуры завоевателей Месопотамии. Все эти аспекты социальной истории, экономики и культуры Вавилонии последних веков первого тысячелетия до н.э. нашли блестящее рассмотрение и скрупулезное исследование в десятках трудов Г.Х.

Велики заслуги Г.Х. также в подготовке квалифицированных кадров ассириологов. В бытность его директором Института востоковедения Академии наук Армении был создан Отдел Древнего Востока, который имел специалистов почти по всем регионам Ближнего древнего Востока. По инициативе Г.Х. многие из них прошли свою аспирантскую подготовку в тогдашнем Ленинградском отделении Института востоковедения АН СССР (ныне Санкт-Петербургский институт восточных культур РАН).

Ассириологические статьи Г.Х. в фestsрифтах, посвященных ассириологам Х.Кленгелю и И.Эльснеру, внушали уверенность, что его деятельность в области ассириологии будет продолжаться наряду с арменоведами и даст новые значительные результаты. Однако в августе 1998г. мы потеряли этого крупного востоковеда, друга и организатора науки.

Член-корреспондент РАН М. А. ДАНДАМАЕВ

“МОЯ НАУЧНАЯ БИОГРАФИЯ НЕСКОЛЬКО НЕОБЫЧНА...” *

- Я давно знаю вас как ученого, автора ценных и интересных научных трудов...

- Моя научная биография несколько необычна — она раздвояна. Начиналась она в ленинградском Эрмитаже, еще в студенческие годы. Когда мой второй учитель (первым был мой отец), хорошо известный у нас Игорь Михайлович Дьяконов, поручил мне обработать, т.е. прочитав, перевести, прокомментировать и издать эрмитажную коллекцию клинописных табличек из Вавилонии эллинистического периода. С ассириологией я не расставался уже всю последующую жизнь. Издал аналогичную коллекцию Берлинского Переднеазиатского музея и десятки статей за рубежом на тему о городе эллинистической Вавилонии, которые здесь, в Армении, практически никому не известны.

В арменоведение я вступил уже будучи аспирантом, с темой опять-таки о городе — городе древней Армении, которая потом переросла в ее социально-экономическую, политическую и культурную историю. Меня полностью захватила “История Армении” Мовсеса Хоренаци.

- Мне вспоминается наша с вами работа над книгой “История Армении” Мовсеса Хоренаци в бытность мою редактором в Издательстве Ереванского университета.

- В авторе “Истории” я нашел своего постоянного собеседника. Он пленил меня своей глубиной, сверхъестественной систематичностью, психологичностью и загадочностью. Причем главная его загадка не в том, как полагают все, в каком же веке он жил и творил, а в том, откуда он добыл свои богатейшие сведения не только о недавних для него временах, отдаленных от него на пол-

* Поздравляя Г.Х.Саркисяна с юбилеем 70-летия, газета “Республика Армения” опубликовала беседу журналиста С.Авакяна с академиком (“Республика Армения”, 24 апреля 1996г.).

тысячелетия, на целое, а то и на два тысячелетия. Поиски этих каналов, а также способов обработки и подачи им добытых сведений и стали предметом моих исследований за последние 3-4 десятилетия. Промежуточным же итогом стал перевод на русский язык с габара его “Истории Армении”, изданного мною через столетие после перевода Н.Эмина. Я и теперь “болею” проблемами Мовсеса Хоренаци и готовлю монографию о ряде составляющих его “Историю” систем, и в их числе — к 1700-летию армянской церкви — системы эволюции религии в Армении, включая ее переломный момент, обращения армян в христианство.

- **Как работаете сейчас армянским ученым?**

- Что и говорить, наука крайне скудно финансируется. Ведь наука, особенно фундаментальная, подобна корове, которую как накормишь, так и надоишь. Еще Петр Первый при создании Российской Академии сказал об ученых, что “надлежит, чтоб их доходы достаточны были, дабы оные люди не принуждены больше о своем и фамилии своей содержании стараться, нежели о возвращении наук”. Это одна сторона вопроса, другая — то, что для гуманитариев необходимо, чтобы их работы издавались, а для естественников, чтобы они могли экспериментировать на современном уровне. Я хорошо понимаю сложности нашего переходного периода, и поэтому сказанное — не требование, а скорее напоминание. В таких тяжелых условиях нужно хотя бы добиться того, чтобы организация науки была на высоте, чтобы и эти скудные средства расходовать целесообразно.

- **Каковы основные проблемы НАН?**

- Академия наук сегодня варится, как говорится, в нерешенных проблемах. Молодые профессионалы покидают ее, и не ради границы, — этого очень мало, хотя вокруг только об этом и говорят, а ради работы в правительственных структурах, в бизнесе. Это можно понять, даже где-то одобрить — государству нужны молодые кадры. Но науке от этого не легче. Приток же новых кадров в науку затруднен спадом интереса к ней, а это, в свою очередь, объясняется труднейшим положением работников науки. Однако, кажется, в новом 1996г. правительство республики стало поворачиваться к нам лицом. Делаются шаги для решения двух вышеупомянутых проблем — увеличены бюджетные ассигнования, членам Академии назначена выплата за звания, создан Совет по науке и передовым технологиям под председательством премьер-

министра. Пока идут споры о том, нужна ли столь большая Академия, столь маленькой республике, Академия продолжает стихийно сокращаться. Будем надеяться, что в наш переходный период наука хотя бы сохранит свой уровень, традиции и кадры до лучших времен.

- Как вы относитесь к нашей сегодняшней действительности, к событиям последних лет, как ученый, интеллигент, просто армянин?

- Начну с того, что я, естественно, был коммунистом целых 37 лет, и вышел-то не я, а партия вышла из меня — она перестала существовать (взносы уплачены по май 1991г. включительно). С тех пор я наслаждаюсь беспартийностью и никакая сила больше не загонит меня в какую-либо партию. Очевидно, это и было моим природным свойством. Надо сказать, что сначала я был несколько напуган свалившейся на нас независимостью, но потом освоился и полагаю, что коль скоро история удостоила нашу страну этой чести, желанной для любой нации и весьма редкостной в нашей истории, то принять ее всерьез, т.е. работать на нее безоговорочно, невзирая на лица. Что мне здесь нравится — ощущать себя хозяином своего положения, свободно высказывать свои мысли (как вот сейчас), иметь возможность диалога с властью предрержащими. Не нравится мне определенное сектанство в подборе кадров, нередкое попрание принципа профессионализма. От этого много бед.

- Какая ориентация Армении вам ближе в историческом аспекте? Недавно президент России Б.Ельцин заявил всем довольно нелюбимым о том, что Карабах должен оставаться в составе Азербайджана. Что это на ваш взгляд?

- Я не буду говорить о геополитическом расположении нашей страны на скрещении стратегических интересов держав и государств: оно у нас двухтысячелетней давности и об этом я подробно писал в вашей газете 4 года назад. Повторю лишь, что если оно слабее, то надо стараться использовать эту слабость, подобно женщинам, т.е. превратить ее в силу, что возможно в определенных пределах.

Вас интересует моя позиция в вопросе внешнеполитической ориентации. Так вот, у меня российская ориентация, и она зиждется на базе как исторического прошлого (прочие ориентации такого обоснования не имеют), так и на моей личной приверженности к русской культуре. Полагаю, что фактор исторического

опыта превалирует и в позиции России, на наших глазах все время возвращая ее политику в этом мятушемся мире на стратегическую линию союза с Арменией. Недавнее высказывание Б.Ельцина о Карабахе, это именно то, от чего России следует вернуться к упомянутой линии для своей же пользы. С другой стороны, я понимаю руководство республики, когда оно четко придерживается несомненного приоритета, каким являются отношения с Россией, русская ориентация, вместе с тем не выпуская из поля зрения всю полноту и разнообразие внешнеполитических аспектов, ориентируясь не только на то, что происходило и происходит, но и на то, что может произойти в будущем. Иначе оно поступать не имеет права, будучи в ответе за судьбу нации.

- Вы долго возглавляли Институт востоковедения НАН. Что конкретно делает этот коллектив для арцахской проблемы?

- Многое. Как и другие армянские ученые – и монографии, и сборники, и статьи, и обращения и т.п. Но проблема эта не научная по преимуществу, а политическая. В научном плане давно доказано и передоказано, что Арцах – исконно армянская земля – часть Восточного края древней и средневековой Армении. Споры затевали азербайджанские историки, абсолютно не заботясь о правоте своих доводов, зато имея за спиной крепкую поддержку своего государства. Мы же не имели этого, наше правительство больше упирало на дружбу народов. Сегодня же совершенно иная ситуация, которую как и подчеркнул выше, надо сохранить подольше. Значение Института востоковедения в наши дни многократно возрастает. Если раньше он, так или иначе, во всяком случае в части проблем новейшего времени, тянулся в фарватере советского востоковедения, то теперь становится национальным институтом, стоящим на страже интересов нации и государства при освещении проблем стран региона – Ближнего и Среднего Востока, Кавказа, и призван также разрабатывать научные основы наших отношений с этими странами. К сожалению, он ныне разделяет участь других институтов Академии в вопросах финансов и кадров.

- Расскажите о развитии арменоведения на новом этапе?

- В арменоведении – фундаментальной науке, все те же выше обрисованные трудности. Но имеется и специфическая задача, которая вытекает из того, что арменоведение за прошедшие десятилетия проделало огромный путь своего систематического разви-

тия, сделав нашу страну его центром в мировом масштабе, как по количеству, так и по качеству созданных фундаментальных трудов. Однако реализовать это положение, т.е. стать координирующим центром, как это было бы справедливо, нам не удастся по ряду причин. Отчасти это традиционная оторванность от зарубежных арменоведческих центров и отдельных арменоведов, которая сказывается в недостаточном знании и учете ими, а также, скажем прямо, нередкой недооценке наших достижений. Отчасти это недостаток инициативы с нашей стороны. И, конечно, финансы. Задачу эту, однако, надо решать, к этому постоянно побуждает новый статус нашей республики, а именно: следует создать на высоком уровне солидный международный совет по арменоведению со смешанным составом, и для начала наладить систематическую взаимную информацию, созвать первый международный конгресс арменоведов.

- **Ваш прогноз на будущее для Армении?**

- Мне кажется, что из всей нашей с вами беседы вы могли вынести и мое мнение на сей счет. Да, мы переживаем труднейшие времена, обделены элементарными достижениями цивилизации. Но вчера было труднее. Сравнить же с позавчерашним днем нет смысла: он прошел и не мог не пройти. Да, мы на острие войны и мира, и у нас, наряду с друзьями есть и могущественные враги. Да, мы не совершенны, никак не можем покончить с внутренними распрями. И, однако, все это уже было в истории нашего народа, было и худшее, но мы выживали и ныне являемся одной из древнейших наций, большинство сверстников которой уже ушли с исторической арены. Такова основа моего прогноза.

- **Спасибо за беседу, уважаемый Гагик Хоренович, новых вам успехов на поприще нашей науки и здоровья.**

**ԳԱԳԻԿ ԽՈՐԵՆԻ ՍԱՐԳՍՅԱՆԻ ԿՅԱՆՔԻ ԵՎ
ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՏԱՐԵԹՎԵՐԸ**

Գագիկ Խորենի Սարգսյանը ծնվել է 1926թ. ապրիլի 6-ին Երևանում:

- 1943 ավարտել է Երևանի Կրուպսկայայի անվ. հայկական միջնակարգ դպրոցը:
- 1950 ավարտել է Լենինգրադի համալսարանի պատմության ֆակուլտետը:
- 1951-1954 ԽՍՀՄ ԳԱ պատմության ինստիտուտի Լենինգրադի բաժանմունքի ասպիրանտ:
- 1954 շնորհվել է պատմական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճան:
- 1954-1971 աշխատել է ՀԽՍՀ ԳԱ պատմության ինստիտուտում:
- 1954-1956 կրտսեր գիտաշխատող,
- 1956-1962 ավագ գիտաշխատող,
- 1962-1966 դիրեկտորի տեղակալ՝ գիտական գծով,
- 1966-1971 բաժնի վարիչ:
- 1956-1962 ՀՍՍՀ ԳԱ հասարակական գիտությունների բաժանմունքի գիտնական քարտուղար:
- 1967 շնորհվել է պատմական գիտությունների դոկտորի գիտական աստիճան:
- 1967-1972 Երևանի պետական համալսարանի արևելագիտության ֆակուլտետի դասախոս:
- 1971-1994 ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտի տնօրեն:
- 1974 ընտրվել է Հայկական ՍՍՀ ԳԱ քրթակից անդամ:
- 1977-1984 Վ.Բրյուսովի անվան ռուսաց և օտար լեզուների ինստիտուտի դասախոս:
- 1978 թ.-ից ՀՀ ԳԱԱ «Պատմա-բանասիրական հանդեսի» խմբագրական

- խորհրդի անդամ:
- 1981 ստացել է պրոֆեսորի գ իտական կոչում:
- 1984 ընտրվել է Արևելագ ետների համամիութենական
ստոցիագիայի հայկական մասնաճյուղի նախագահ:
- 1985 արժանացել է Հայկական ՍՍՀ պետական մրցանակի՝ «Հայ
ժողովրդի պատմություն» ուրիատորյակի կազմելուն
մասնակցելու համար:
- 1985 թ.-ից պատմական գ իտությունների սիրիական ընկերության
պատվավոր անդամ:
- 1985-1995 Երևանի պետական համալսարանի պատմության
ֆակուլտետի պրոֆեսոր:
- 1986 ընտրվել է Հայկական ՍՍՀ ԳԱ ակադեմիկոս:
- պարզ ևստրվել է Հայկական ՍՍՀ Գերագ ոյն խորհրդի
նախագահության պատվոգրով՝ ծննդյան 60-ամյակի առթիվ:
- 1998-1990 Հայկական ՍՍՀ ԳԱ փոխպրեզիդենտ և խմբագրական-
հրատարակչական խորհրդի նախագահ:
- 1989 թ.-ից «Вестник древней истории» հանդեսի խմբագրական
խորհրդի անդամ:
- 1994 արտաքին կապերի և միջազգային գ իտական կենտրոնների
հետ համագործակցության գծով ՀՀ ԳԱԱ փոխպրեզիդենտ:
- 1994 թ.-ից ՀՀ ԳԱԱ հումանիտար գ իտությունների բաժանմունքի
պատմական գ իտ. պրոբլեմային գ իտխորհրդի նախագահ:
- 1995-1998 ՀՀ ԳԱԱ փոխպրեզիդենտ, հումանիտար գ իտությունների
բաժանմունքի ակադեմիկոս-քարտուղար:

Ակադ. Գագիկ Խորենի Սարգսյանը վախճանվեց 1998թ. օգոստոսի 25-ին Մոսկվայում: Հուղարկավորությունը տեղի ունեցավ օգոստոսի 29-ին ԳԱԱ նախագահության շենքից:

Հանգչում է հոր՝ պրոֆ. Խորեն Սարգսյանի կողքին, Երևանի քաղաքային պանթեոնում:

Արևելագ իտության ինստիտուտ

ОСНОВНЫЕ ДАТЫ ЖИЗНИ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ГАГИКА ХОРЕНОВИЧА САРКИСЯНА

Гагик Хоренович Саркисян родился 6 апреля 1926 г. в Ереване.

- 1943 Окончил Ереванскую армянскую среднюю школу им. Крупской.
- 1950 Окончил исторический факультет Ленинградского университета.
- 1951-1954 Аспирант Ленинградского отделения Института истории АН СССР.
- 1954 Присуждена ученая степень кандидата исторических наук.
- 1954-1971 Работал в Институте истории АН АрмССР
- 1954-1956 Младший научный сотрудник
- 1956-1962 Старший научный сотрудник
- 1962-1966 Заместитель директора по научной части
- 1966-1971 Заведующий отделом.
- 1956-1962 Ученый секретарь Отделения общественных наук АН АрмССР.
- 1967 Присуждена ученая степень доктора исторических наук.
- 1967-1972 Преподавал на факультете востоковедения Ереванского государственного университета.
- 1971-1994 Директор Института востоковедения НАН РА.
- 1974 Избран членом-корреспондентом АН АрмССР.
- 1977-1984 Преподаватель Института русского и иностранных языков им. В.Брюсова.
- С 1978 г. Член редакционного совета "Историко-филологического журнала" НАН РА.

- 1981 Присвоено ученое звание профессора.
- 1984 Избран председателем Армянского отделения Всесоюзной ассоциации востоковедов.
- 1985 Удостоен Государственной премии АрмССР за участие в составлении “Истории армянского народа” в 8 т.
- С 1985 г. Почетный член Сирийского общества исторических наук.
- 1985-1995 Профессор факультета истории Ереванского государственного университета.
- 1986 Избран академиком АН Армянской ССР.
- Награжден Почетной грамотой Президиума Верховного Совета Армянской ССР к 60-летию со дня рождения.
- 1998-1990 Вице-президент АН АрмССР и председатель Редакционно-издательского совета.
- С 1989 г. Член редколлегии “Вестника древней истории” АН СССР.
- 1994 Вице-президент НАН РА по внешним связям и сотрудничеству с международными научными центрами.
- С 1994 г. Председатель проблемного ученого совета исторических наук гуманитарного отделения НАН РА.
- 1995-1998 Вице-президент, академик-секретарь отделения гуманитарных наук НАН РА.

Акад. Гагик Хоренович Саркисян скончался 25 августа 1998г. в г.Москве. Похороны состоялись 29 августа.

Покойся рядом с отцом – проф. Хореном Сергеевичем Саркисяном в Городском пантеоне Еревана.

Институт востоковедения

**ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ Գ.Խ.ՍԱՐԳՍՅԱՆԻ ԿՅԱՆՔԻ
ԵՎ ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ**

ЛИТЕРАТУРА О ЖИЗНИ И ТРУДАХ Г.Х.САРКИСЯНА

Անասյան Հ.Ս. Խորենացու ժամանակագրական համակարգի հարցը // Լրաբեր հաս. գիտ. / ՀՍՍՌ. ԳԱ. – 1966. № 1. – էջ 94-101: Գրախոս. Սարգսյան Գ.Խ. Մովսես Խորենացու «Հայոց պատմություն» ժամանակագրական համակարգը. – Եր., 1965. – 192 էջ:

Առաքելյան Բ.Ն. Գագիկ Սարգսյան: (Ծննդյան 60-ամյակի առթիվ) // Լրաբեր հաս. գիտ. / ՀՍՍՀ ԳԱ. – 1986. – № 7. էջ 92-93:

Առաքելյան Բ.Ն., Մուրադյան Պ.Մ. Մեր արդյունաշատ պատմաբանը (Ակադեմիկոս Գ.Սարգսյանի ծննդյան 70-ամյակի առթիվ) // Հայաստանի հանրապետութ. – 1996. – 5 ապր.:

Բարխուդարյան Վ.Բ., Քոսյան Ա.Վ. Գ.Խ.Սարգսյան: (Ծննդյան 70-ամյակի առթիվ) // Պատմա-բանասիր. հանդես / ՀՀ ԳԱԱ. – 1996. – № 1-2. – էջ 269-272:

Մուրադյան Պ.Մ. Գ.Խ.Սարգսյան: (Ծննդյան 60-ամյակի առթիվ) // Պատմա-բանասիր. հանդես / ՀՍՍՀ ԳԱ. – 1986. – № 2. – էջ 206-208:

Նույնը ռուս. *Саркисян Газик Хоренович* // АН АрмССР. Персональный состав. 1943-1983. – Եր.: Изд-во АрмССР, 1984. – с. 147.

Սարգսյան Գագիկ Խորենի // Հայկ. սովետ. հանրագիտ. Հ. 10. – Եր., 1984. – էջ 221:

Սարգսյան Գագիկ Խորենի // Հայկ. ՍՍՌ. գիտ. ակադեմիա: Անճնակագմը. 1943. – 1983. – Եր.: ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1984. – էջ 150:

Սարգսյան Գագիկ Խորենի // Նյութեր Հայաստանի գիտնականների մատենագիտության, № 47, Ներածությունը՝ Վ.Բ.Բարխուդարյանի, Մ.Ա.Դանդամակի և Պ.Մ.Մուրադյանի: Երևան, 1998. – 65 էջ:

Սարգսյան Գագիկ Խորենի // Հայկական համառոտ հանրագիտարան, հ. 4, Եր., 2003, – էջ 360:

Саркисян Гагик Хоренович // Милибанд С.Д. Библиогр. словарь советских востоковедов. — М., 1977. — с. 496-497.

Хачикян Л. Монография о городах древней Армении // «Коммунист» (Ереван). — 1960 — 3 дек. — Р е ц .: *Саркисян Г.Х.* Тигранакерт. Из истории древнеармянских городских общин. — М.: Изд-во восточ. лит., 1960. — 160 с.

Պարզիկ Սարգսյանի (մահախոսական). — «Հայաստանի հանրապետություն». — 29 օգոստոսի (թիվ 170):

ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՑԱՆԿ

ХРОНОЛОГИЧЕСКИЙ УКАЗАТЕЛЬ ТРУДОВ

1944

[Գրախոսություն] // Սովետ. գրական և արվեստ. – 1944. – № 9. – էջ 92-93: Գրախոս. *Սահինյան Ա.* Բարեկամները. - Եր.: Պետհրատ, 1944. – 106 էջ:

1946

Հայնրիխ Հայնե: (Մահվան 90-ամյակի առթիվ) // Սովետ. գրակ. և արվեստ. – 1946. – № 3. – էջ 78-81:

1951

Указатель собственных имен и географических названий. [К “Ассиро-вавилонским источникам по истории Урарту” И.М.Дьяконова] // Вестн. древней истории / АН СССР. – 1951, – № 4 – С. 283-305. – Соавт.: И.М.Дьяконов, Е.Ф.Яковлева.

1952

Самоуправляющийся город селевкидской Вавилонии // Вестн. древней истории / АН СССР. – 1952. № 1. – С. 68-83.

1953

О городской земле в селевкидской Вавилонии // Вестн. древней истории / АН СССР. – 1953. – № 1. – С. 59-72.

1955

Градостроительство в Армении при Тигране II и вопрос о переселении чужестранцев // Изв. АН АрмССР. Обществ.

наук — 1955. № 2. — С. — 43-64.

Из истории городской общины в Армении (IV в. н.э.) // Вестн. древней истории / АН СССР. — 1955. — № 3. — С. 48-62.

Частные клинописные контракты селевкидского времени из собрания Государственного Эрмитажа: (Публикации) // Вестн. древней истории / АН СССР. — 1955. — № 4. — С. 136-162, 5 л. ил.

1956

Աղբյուրների օգտագործման եղանակը Մովսես Խորենացու մոտ // Բանբեր Մատենադարանի. — 1956. — № 3. — էջ 31-42:

Գառնիի հունարեն արձանագրության շուրջը // Տեղեկագիր հաս. գիտ. / ՀՍՍՌ. ԳԱ. — 1956. — № 3. — էջ 45-56:

1957

Положение древних городов Вавилона в эллинистический период // Материалы Первой всесоюз. науч. конференции востоковедов в Ташкенте 4-11 июня 1957 г. — Ташкент. — 1957.

Социальная роль клинописной нотариально-правовой системы в эллинистической Вавилонии // Eos (Varsaviae-Vratislaviae). — 1957. — 48, № 2. — С. 29-44.

[Рецензия] // Вестн. древней истории / АН СССР. — 1957. — № 4. — С. 142-146. — Р е ц.: Манандян Я.А. О торговле и городах Армении в связи с мировой торговлей древних времен (V в. н.э. — XV в. н.э.). Изд. 2-е — Ер.: Изд-во Ерев. гос. ун-та, 1954. — 347с.

1958

[Рецензия] // Изв. АН АрмССР. Обществ. науки. — 1958. — № 4. — С. 93-96 — Р е ц.: Гарни. [Т] 2. / Аракелян Б.Н. Результаты работ Гарнийской археологической экспедиции 1951-1955 гг. (Античный период) // Археол. раскопки в Армении. — № 7. — Ер., 1957. — 93 с.

[Рецензия] // Вопр. истории. — 1958. — № 4. — С. 179-

187. — Р е ц.: Тюменов А.И. Государственное хозяйство древнего Шумера. — М. — Л.: Изд-во АН СССР, 1956. — 518с.

[Рецензия] // Вопр. истории. — 1958. — 6 №. — С. 180-190.
— Р е ц.: Всемирная история. Т. 1, 2. — Соавт.: Бенклиев С.Н., Лурье С.А., Меликишвили Г.А. и др.

1959

Հայկական ՍՍՌ գիտությունների ակադեմիայի հասարակական գիտությունների բաժանմունքի տեսիան: (Լրատու) // Պատմա-բանասիր. հանդես / ՀՍՍՌ ԳԱ. — 1959. — № 1. — էջ 300:

Краткий очерк научной, педагогической и общественной деятельности // Яков Амазаспович Манандян. Библиография (Сост. Е.С.Власян, Р.А.Бабаджян). — Ер.: Изд-во АН АрмССР, 1959. — С. 8-45.

1960

Արևելագետների համաշխարհային XXV կոնգրեսը: (Լրատու) // Պատմա-բանասիր. հանդես / ՀՍՍՌ ԳԱ. — 1960. — № 3. — էջ 221-228: Հեղ-կից՝ Հ.Եգանյան:

Հակոբ Համազասպի Մանանդյան (1873-1952) // Պատմա-բանասիր. հանդես / ՀՍՍՌ ԳԱ. — 1960. — № 2. — էջ 90-101:

О хронологической канве “Истории Армении” Мовсеса Хоренаци. — М.: Изд-во вост. лит., 1960. — 15 с. — (XXV Междунар. конгресс востоковедов. Докл. делегации СССР).

То же на нем. яз. *Über den chronologischen Zusammenhang in der “Geschichte Armeniens” von Moses Chorenazi* — 249.

Тигранакерт. Из истории древнеармянских городских общин. — М.: Изд-во вост. лит., 1960. — 160 с. с ил. — (АН СССР. Ин-т востоковедения).

1961

Отчет о командировке в ГДР. (Изучение материалов по социально-экономической истории Древнего Востока). — М., 1961. — 4 с. — (АН СССР Всесоюз. ин-т науч.-техн. Информ.).

1962

Հին Հայաստանի սոցիալ-տնտեսական զարգացման ուղիների մասին. – Եր.: ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ., 1962. – 94 էջ. – (ՀՍՍՌ ԳԱ պատմ. ին-տ):

Գաստակերտները և ազարակները V դարի հայկական աղբյուրներում // Պատմա-բանասիր. հանդես / ՀՍՍՌ ԳԱ. – 1962. – № 6. – էջ 39-53:

Հին Հայաստանի հասարակարգի որոշ առանձնահատկությունների մասին // Տեղեկագիր հաս. գիտ. / ՀՍՍՌ ԳԱ. – 1962. – № 6. – էջ 39-53:

К вопросу о датировке Тигранакертской греческой надписи // Историко-филол. журн. / АН АрмССР. – 1962. – № 1. – С. 226-231.

1963

Об особенностях социально-эконом. развития древней Армении // Сообщ. АН ГрузССР. – 1963. – Т. 32, № 2. – С. 495-502. – На груз. яз.

[Примечания к “Книге башен”] // Керам К. Боги, гробницы, ученые. – М., 1963. – С. 393-394.

1965

Հայաստանը մ.թ.ա. II դարում: (Հելլենիստական շրջանի պատմության լուսաբանման համար Մ.Խորենացու «Հայոց պատմության» տվյալների սխտեմատիկ օգտագործման փորձ) // Տեղեկագիր հաս. գիտ. / ՀՍՍՌ ԳԱ. – 1965. – № 3. – էջ 57-72:

Մովսես Խորենացու «Հայոց պատմության» ժամանակագրական համակարգը. Եր.: ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ., 1965. – 192 էջ. – (ՀՍՍՌ ԳԱ պատմ. ին-տ):

1966

Հելլենիստական դարաշրջանի Հայաստանը և Մովսես Խորենացին. – Եր.: ՀՍՍՀ ԳԱ Հրատ., 1966. – 258 էջ. – (ԳԱ պատմ. ին-տ):

Տիգրան Բ-ի տերությունը // Պատմա-բանասիր. հանդես / ՀՍՍՀ ԳԱ. – 1966. – № 1. – էջ 93-112:

Обожествление и культ царей и царских предков в древ-

ней Армении. // Вестн. древней истории / АН СССР. — 1966. — № 2. — С. 3-26.

1967

Սովետահայ պատմագրության նվաճումները // Պատմա-բանասիր. հանդես // ՀՍՍՀ ԳԱ. — 1967. — № 2-3. — էջ 47-72: — Հեղ-կից՝ Լ.Հ.Բաբայան:

Տիգրան Բ-ի և Արտավազդ Բ-ի գահատարիների բանակն ըստ Խորենացու // Լրաբեր հաս. գիտ. / ՀՍՍՀ ԳԱ. — 1967. — № 12. — էջ 66-72:

Изучение истории древней Армении в армянской советской историографии // Вестн. древней истории / АН СССР. — 1967. — № 2. — С. 201-212.

О двух значениях термина “дастакерт” в ранних армянских источниках // Эллинистический Ближний Восток, Византия и Иран. — М., 1967. — С. 97-101.

1968

Խորենացու «Պատմության» ժամանակագրական համակարգի վերականգնման մասին // Պատմա-բանասիր. հանդես / ՀՍՍՀ ԳԱ. — 1968. — № 1. — էջ 119-146:

Խ մ բ. Տեր-Սիմեայան Ե.Գ. Միջնադարյան աղանդների ծագման և զարգացման պատմությունից / Խ մ բ. Գ.Խ.Սարգսյան: Մատենադարան. — Եր.: ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1968. — 239 էջ:

Les deux significations du terme dastakert dans les anciennes sources arméniennes // Revue des études arméniennes. NS. — 1968 — T. 5. — P. 43-50.

On the problem of the cults of the hellenistic world (The cult of the royal dynasty in ancient Armenia) // Studien zur Geschichte und Philosophie des Altertums. — Budapest, 1968. — P. 283-292.

1969

Անտիոքոս Գ. Սելևկյանը և հայկական պետությունները // Բանբեր Երևվանի համալս. — 1969. — № 1. — էջ 41-61:

Նախամետարոպյան շրջանի պատմագրությունը // Պատմա-բանասիր. հանդես / ՀՍՍՀ ԳԱ. — 1969. — № 1. — էջ 107-126:

Ներածություն // Ավդալբեգյան Թադ. Հայագիտական ուսումնա-

սիրություններ. – Եր., – 1969. – էջ 5-9:

Խ մ ք. Ավդալբեգյան Թ. Հայագիտական հետազոտություններ // ՀՍՍՀ Գ.Ա. Պատմ. ին-տո. – Պատմ. խմբ. Գ.Խ.Սարգսյան. – Եր., – 1969. – 490 էջ:

City Land in Seleucid Babylonia // Ancient Mesopotamia. Socio-economic History. A Collection of Studies by Soviet Scholars. – M., 1969. – P. 312-331.

1970

Հիմնագուրկ տեսություններ Ուրարտուի մասին // Պատմա-բանասիր. հանդես / ՀՍՍՀ Գ.Ա. – 1970. – № 3. – էջ 46-64:

Քսենոփոնի կյանքը և ստեղծագործությունը. «Անաբասիս» // Քսենոփոն. Անաբասիս. – Եր.: ՀՍՍՀ Գ.Ա հրատ., – 1970. – էջ 201-220:

Խ մ ք. Կրկյաշարյան Ս.Մ. Հին Հայաստանի և Փոքր Ասիայի քաղաքների պատմության դրվագներ // Պատ. խմբ. Գ.Խ.Սարգսյան. – Եր.: ՀՍՍՀ Գ.Ա հրատ., 1970. – 215 էջ:

Խ մ ք. Քսենոփոն. Անաբասիս / Պատ. խմբ. Գ.Խ.Սարգսյան. – Եր.: ՀՍՍՀ Գ.Ա հրատ., 1970. – 283 էջ:

1971

Հայ ժողովրդի պատմություն [ութ հատորով] / ՀՍՍՀ Գ.Ա պատմ. ին-տո: Հ. 1. Հայաստանը նախնադարյան-համայնական և ստրկատիրական կարգերի ժամանակաշրջանում / Հ-ի խմբ. Ս.Տ.Երեմյան (պատ. խմբ.), Գ.Խ.Սարգսյան (պատ. խմբ. տեղակալ) և ուրիշ. – Եր.: ՀՍՍՀ Գ.Ա հրատ., 1971. – 991 էջ:

Բովանդ.-ից. Հելլենիզմը Արևելքում: Հայաստանի միավորումը և հզորացումը Արտաշես Ա-ի օրոք: Հայկական աշխարհակալ տերությունը: Տիգրան Բ.: Հայ-հռոմեական պատերազմը: Հայաստանը Արտավազդ Բ-ի և նրա հաջորդների ժամանակաշրջանում: Հայաստանի սոցիալ-տնտեսական կարգը հելլենիստական դարաշրջանում: Հայաստանի պետական կարգը հելլենիստական դարաշրջանում: (Կենտրոնական իշխանությունը: Պետական կառուցվածքի տարրեր): Հելլենիստական թատրոնը Հայաստանում. – էջ 489-689, 915-918:

Գարձյալ Մովսես Խորենացու ժամանակագրական համակարգի մասին // Պատմա-բանասիր. հանդես / ՀՍՍՀ Գ.Ա. – 1971. – № 1. – էջ 156-158:

Խ մ ք. Տեր-Մինասյան Ե.Գ. Պատմա-բանասիրական հետազոտություններ / խմբ. Գ.Խ.Սարգսյան. – Եր.: ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1971. – 485 էջ. – (ՀՍՍՀ ԳԱ լեզվի ին-տ):

1972

Հայ ժողովրդի պատմություն (հնագույն ժամանակներից մինչև մեր օրերը) / Գ.Խ.Սարգսյան, Թ.Խ.Հակոբյան, Ա.Գ.Աբրահամյան և ուրիշ.: Խմբ. Մ.Գ.Ներսիսյանի. – Եր.: Երևանի համալս. հրատ., 1971. – 595 էջ:

Բովանդ.-ից. Հայկական լեռնաշխարհի հնագույն ցեղերը, ժողովուրդները և պետությունները: Հայ ժողովրդի ծագումն ու կազմավորումը: Հին հայկական պետությունը: Հայաստանը, Հռոմը և պարթևները: Հին Հայաստանի մշակույթը: Ֆեոդալական հասարակարգի հաստատումը և հին հայկական պետության անկումը. – էջ 7-164:

Ֆեոդալական հասարակարգի հաստատումը Հայաստանում և հին հայկական պետության անկումը // Պատմա-բանասիր. հանդես / ՀՍՍՀ ԳԱ. – 1972. – № 2. – էջ 219-236:

Խ մ ք. Ադոնց Ն. Հայաստանի պատմություն: Ակունքները. X-IV դդ. մ.ք.ա. / խմբ. և վերջաբանը Գ.Խ.Սարգսյանի. – Եր.: Հայաստան, 1972. – 430 էջ:

1973

Մովսես Խորենացին և նրա «Հայոց պատմությունը» // Պատմա-բանասիր. հանդես / ՀՍՍՀ ԳԱ. – 1973. – № 2. – էջ 43-60:

Новые данные о городской земле в Селевкидской Вавилонии // Древний Восток. Города и торговля (III-I тыс. до н.э.). – Եր.: Изд-во АН АрмССР, 1973. – С. 185-193.

Р е д.: Древний Восток. Города и торговля (III-I тыс. до н.э.) / Отв. ред. Г.Х.Саркисян. – Եր.: Изд-во АН АрмССР, 1973. – 243 с.

1974

Greek Personal Names in Uruk and the Graeco-Babyloniaca Problem // Acta Antiqua Acad. Scient. Hungaricae. – 1974. – Т. 22. – Fasc. 1-4. – P. 495-503.

1975

New Cuneiform Texts from Uruk of the Seleucid Period in the Staatliche Museen zu Berlin // Staatliche Museen zu Berlin. Forschungen und Berichte. Archaelogische Beitrage. — 1975. — Bd. 16. — S. 15-75.

1976

Թաղևոս Ավդալբեգյանի հայագիտական ուսումնասիրությունները: (Ծննդյան 90-ամյակի առթիվ) // Պատմա-բանասիր. հանդես / ՀՍՍՀ Գ.Ա. — 1976. — № 2. — էջ 49-56:

Մովսես Խորենացի // Հայ մշակույթի նշանավոր գործիչները. V-XVIII դարեր / Երևանի պատ. համալս. Հայագիտ. հետազոտ. կենտրոն. — Եր.: Երևանի պետ. համալս. հրատ., 1976. — էջ 70-86:

Греческая ономастика в Уруке и проблема Graeco-Babyloniaca // Древний Восток / АН АрмССР. — 1976. — [Вып.] 2. — С. 181-217.

Игорь Михайлович Дьяконов (к шестидесятилетию со дня рождения) // Древний Восток / АН АрмССР. — 1976. — [Вып.] 2. — С. 265-282.

Черты эллинизма в духовной культуре древней Армении. / Доклад, прочит. на XIV Междунар. конфер. ученых-античников соц. стран “Эйрене” (Ереван, 18-23 мая 1976г.) // Историко-филол. журн. / АН АрмССР. — 1976. — № 3. — С. 51-62.

Черты эллинизма в духовной культуре Древней Армении; Довольствие в городе поздней Вавилонии — аналог полисных раздач // Тезисы докладов XIV Междунар. конфер. античников соц. стран. — Ер., 1976. — С. 382-385.

1977

Проблемы истории Древнего Востока и древней Армении в советской армянской историографии (1967-1977гг.) // Вестн. древней истории // АН СССР. — 1977. — № 4. — С. 121-136.

Bruchstücke von seleukidischen Wirtschaftstexten aus Uruk in den Staatlichen Museen zu Berlin // Altorientalische

Forschungen. Berlin. — 1977. — [B.] 5. — S. 81-86.

1978

Սուրեն Երեմյան: [Ծննդյան 70-ամյակի առթիվ] // Պատմա-քաղաքագր. հանդես / ՀՍՍՀ ԳԱ. — 1978. — № 2. — էջ 252-256:

Довольствие — isqu в городе поздней Вавилонии — аналог полисных раздач. (Постановка вопроса) // Древний Восток / АН АрмССР. — 1978. — [Вып.] 3. — С. 88-106.

К предыстории армянской письменности: [Доклад] на II Междунар. симпозиуме по арм. искусству / АН АрмССР. Ин-т искусств. — Ер.: Изд-во АН АрмССР, 1978. — 10 с.

То же на франц. яз.: De la préhistoire de l'écriture arméniènne. — Ер., 1978. — 11 p.

1979

Խ ս ր. Էլիֆրեկյան Ժ.Գ. Հայաստանը և Սելևկյանները / Պատմ. խմբ. Գ.Խ.Սարգսյան. — Եր.: ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1979. — 127 էջ:

Институт востоковедения АН Армянской ССР // Народы Азии и Африкию — 1979. № 6. — С. 135-143.

Моисей Хоренский и Давид Непобедимый. (Опыт установления источниковедческой связи) // Кавказ и Византий / АН АрмССР. Ин-т востоковед. — 1979. — Вып. 1. — С. 67-72.

Черты эллинизма в духовной культуре древней Армении. // Проблемы античной истории и культуры. Докл. XIV Междунар. конфер. античников соц. стран “Эйрене” / АН СССР. Отд-ние истории. АН АрмССР. Отд-ние истории и экономики. — Ер., 1979. — С. 18-24.

Р е д.: Проблемы античной истории и культуры. (Докл. XIV Междунар. конфер. античников соц. стран “Эйрене” / АН СССР. АН АрмССР. Отд-ние истории и экономики. Ред. кол.: Б.Б.Пиотровский (отв. ред.), Е.С.Голубцова, Г.Х.Саркисян и др. — Ер.: Изд-во АН АрмССР, 1979. — 507 с.

1980

История армянского народа: С древнейших времен до наших дней / Г.Х.Саркисян, Т.Х.Акопян, А.Г.Абрамян и др. Под ред. М.Г.Нерсисяна — Ер., 1980. — 458 с.

Из содерж.: Гл. 1. Древнейшие племена, народности и государства Армянского нагорья. § 2. Каменный и бронзовый века на территории Армянского нагорья. (§ 3. Древнейшие этнические образования на территории Армянского нагорья и сопредельных стран. § 4. Государство Урарту). Гл. 2. Образование армянского народа и древнеармянского государства. Гл. 3. Армения, Рим и парфяне. Гл. 4. Общественно-политический строй и культура древней Армении. Гл. 5. Установление феодального общественного строя и падение древнеармянского государства. — С. 11-100.

К вопросу о характере и периодизации материальной культуры Армении эллинистического периода // Всесоюзн. симпозиум по проблемам эллинистической культуры на Востоке. Тезисы докладов. — Ер., 1980. — С. 74-75.

К предыстории армянской письменности. (Доклад, прочитанный на II Междунар. симпозиуме по арм. искусству) // Кавказ и Византия / АН АрмССР. Ин-т востоковед. — 1980. — Вып. 2. — С. 15-20.

1981

Հայ ժողովրդի պատմություն: Հ. 1. Հնագույն ժամանակներից մինչև 18-րդ դարի վերջը: / Հատորը գրել են Գ.Խ.Սարգսյանը, Մ.Գ.Ներսիսյանը, Ս.Տ.Երեմյանը և ուրիշ. — Թեհրան, 1981. — 312 էջ. — (Երևանի պետ. համալս.): Պարսկ. լեզվ.:

Խ մ ք. Հայ ժողովրդի պատմության քրեստոմատիա: Հ. 1. Հնագույն ժամանակներից մինչև IX դարի կեսերը / Կազմողներ՝ Պ.Հ.Հովհաննիսյան, Ա.Գ.Աբրահամյան: Խմբ. Գ.Խ.Սարգսյան, Լ.Ա.Խուրշուդյան. — Եր.: Երևանի համալս. հրատ., 1981. — 944 էջ:

О провинциях и провинциальных канцеляриях в древней Армении // Древний Восток и мировая культура. — М., 1981. — С. 98-102.

1982

Հելլենիստական մշակույթը և Հայաստանը // Հանրապետ. հիմնգե-
րորդ գիտ. կոնֆերանս՝ նվիրված Հայաստանի մշակույթի և արվես-
տի պրոբլեմներին: Ձեկուցումների թեզեր / Երևանի պետ. համալս.:
ՀՍՍՀ ԳԱ արվեստի ին.տ. – Եր., 1982. – էջ 182-184:

Նույնը րուս. Эллинистическая культура и Армения // V
респ. науч. конф. По проблемам культуры и искусства Ар-
мении. Тезисы докл. – Ер., 1982. – С. 392-392.

Мовсес Хоренаци // Видные деятели армянской культуры
(V-XVIII века) / Ерев. гос. ун-т. Центр арменовед. исслед. –
Ер., 1982. – С. 56-67.

Р е д.: Видные деятели армянской культуры (V-XVIII вв.).
(Сборник) / Ерев. гос. ун-т. Центр арменовед. исслед.; (ред.
и авт. предисл. Г.Х.Саркисян) – Ер.: Изд-во Ерев. науч. ун-
та, 1982. – 475 с.

Die Sklaven im Uruk der hellenistischen Zeit // Archiv für
Orientforschung. (Wien). – 1982. – Beiheft 19. – S. 138-143.

Zum Problem des Herrschertitels in Uruk der Seleukidenzeit
// Societies and Languages of the Ancient Near East. – L., 1982.
– P. 333-335.

1983

Խ մ ր. Մոսրադյան Շ.Մ. Գրիգոր Նազիանզացիին հայ մատենագ-
րության մեջ / Պատ. խմբ. Գ.Խ.Սարգսյան. – Եր.: ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ.,
1983. – 263 էջ:

Греческая ономастика в Уруке и проблема Graeco-
Babyloniaca // Древний Восток / АН АрмССР. Ин-т востоко-
вед. – 1983. – [Т.] 2. – С. 181-217.

[Рецензия] // Вопр. истории. – 1983, № 1. – С. 128-132. Р
е ц.: Новосельцев А.П. Генезис феодализма в странах За-
кавказья. (Опыт сравнительно-исторического исследова-
ния). – М.: Наука, 1980. – 286с.

Вавилонская гиря в XVI в. до н.э. с клинописной над-
писью из раскопок Мецамора // Древний Восток / АН
АрмССР. – 1983. – Вып. 4. – С. 113-122. – Соавт.:
И.М.Дьяконов, Э.В.Ханзадян.

Von der Tempelsklaverei im hellenistischen Babylonien // Iraq. Spring 1983. — Vol. 45, part 1. — S. 131-135.

1984

Գիտական, գիտակազմակերպական և մանկավարժական գործունեության համառոտ ակնարկ // Բարկեն Նիկոլայի Առաքելյան: [Կենսամատենագիտություն]. — Եր.: ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1984. — էջ 9-20: — Հեղ-կից՝ Գ.Ա.Տիրացյան:

Նույնը ռուս. Краткий очерк жизни, научной, научно-организационной и педагогической деятельности // Бабкен Николаевич Аракелян. [Биобиблиография]. — Ер.: Изд-во АН АрмССР, 1984. — С. 21-30. — Соавт.: Г.А.Тирацян.

Կյանքի, գիտական, մանկավարժական, գիտակազմակերպական և հասարակական գործունեության համառոտ ակնարկ // Սուրեն Տիգրանի Երեմյան: [Կենսամատենագիտություն]. — Եր.: ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1984. — էջ 13-27: — Հեղ-կից՝ Վ.Բ.Բարխուդարյան:

Նույնը ռուս. Краткий очерк жизни, научной, педагогической, научно-организационной и общественной деятельности // Сурен Тигранович Еремян. [Биобиблиография]. — Ер.: Изд-во АН АрмССР, 1984. — С. 28-42. — Соавт.: В.Б.Бархударян.

Востоковедение // Достижения науки в Советской Армении (1920-1980) / АН АрмССР. Совет по истории естествозн. и техники. — Ер., 1984. — С. 258-264.

[Рецензия] // Народы Азии и Африкию — 1984. — № 5. — С. 158-166. Р е ц.: История древнего мира. Кн. 1-3 / Под ред. И.М.Дьяконова и др. — М.: Наука, 1982.

Список парфянских Аршакидов в раннесредневековой армянской историографии // Кавказ и Византия / АН АрмССР. Ин-т востоковед. — 1984. — Вып. 4. — С. 130-141.

Эллинизм в Вавилонии и в Армении (опыт типологического сопоставления) // Второй Всесоюзный симпозиум по проблемам эллинистической культуры на Востоке. Тезисы докладов. — Ер., 1984. — С. 60-62.

1986

Պատմահայր Հերոդոտոսը // Հերոդոտոս. Պատմություն ինը գրքից. – Եր.: ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1986. – էջ 553-578:

Խ մ ք. Հերոդոտոս. Պատմություն ինը գրքից / թարգմ. Կրկյաշարյան, պատ. խմբ. Գ.Խ.Սարգսյան. – Եր.: ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1986. – 651 էջ. – (Գրական հուշարձաններ):

“История Армении” Мовсеса Хоренаци. – / Ерев. гос. ун-т. – Ер., 1986. – 55 с.

1987

Նիկողայոս Ադոնցի գլուխգործոցը // Ադոնց Ն. Հայաստանի Հոստինիանոսի դարաշրջանում. – Եր.: Հայաստան, 1987. – էջ 550-565:

1988

Ուրարտական տեքստերը և հայերը (Հայ ժողովրդի կազմավորման խնդրի շուրջը: Մի հավելում) // Ուրարտու-Հայաստան. – Եր.: ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1988. – էջ 47-126, 169:

Манумиссии в селевкидско-аршакидском Уруке // Древний Восток / АН АрмССР. Ин-т востоковед. и др. – 1988. – [Т.] 5. – С. 41-56.

Некоторые особенности клинописной передачи греческих имен // Третий Всесоюз. симпозиум по проблемам эллинистической культуры на Востоке. Тезисы докладов. – Ер., 1988. – С. 78.

Царица Эрато // Кавказ и Византия / АН АрмССР. Ин-т востоковед. – 1988. – Вып. 6. – С. 14-23.

Eine Urkunde über “Deputat” Vergabe aus dem hellenistischen Uruk // Altorientalische Forschungen. – 1988. – [Т.15, 2]. – S. 264-268. – Mitaut. J.Oelsner.

1989

Խ մ ք. Կուն Ն.Ա. Հին Հունաստանի լեզվենդներն ու առասպելները / Թարգմ. Լ. Հախվերդյան, խմբ. Գ. Սարգսյան. – Եր.: Լույս, 1989. – 641 էջ:

1990

Հայոց գրական լեզվի նախնական փուլերը պատմաբանի հայաց-

քով // Պատմա-բանասիր. հանդես / ՀՍՍՀ ԳԱ. – 1990. – № 4. – էջ 22-30:

Հուժկու անհատականություն: (Մանուկ Աբեղյանի ծննդյան 125-ամյակի առթիվ) // Գրակ. թերթ. – 1990. – 30 մարտի:

Նախահայրենիքի, ժողովրդի կազմավորման և Ուրարտուի մասին / Պատմա-բանասիր. հանդես / ՀՍՍՀ ԳԱ. – 1990. – № 1. – էջ 23-40:

К предыстории армянской письменности. Доклад, прочит. на II Междунар. симпозиуме по арм. искусству // Кавказ и Византия / АН АрмССР. Ин-т востоковед. – 1990. – Вып. 2. – С. 15-20.

Мовсес Хоренаци. История Армении / Пер. с древнеарм. яз., введение и примеч. Г.Саркисяна; Ред. С.Аревшатян. – Ер.: Айастан, 1990. – 291 с.

1991

Մովսես Խորենացու «Հայոց պատմությունը». – Եր., 1991. – 88 էջ: Նույնը ռու. և անգլ. լեզ.:

“История Армении” Мовсеса Хоренаци / Ерев. гос. ун-т. – Ер., 1991. – 87 с.

“The History of Armenia” by Movses Khorenatzi / Yerevan. State University. – Ер., 1991. – 123 p.

Մովսես Խորենացու «Հայոց պատմությունը» // Հայաստանի Հանրապետութ. – 1991. – 4 հոկտ.:

“История Армении” Мовсеса Хоренаци // Республика Армения. – 1991. – 4 окт.

Խմբ. Սարգսյան Ա. Բ. Հովհաննես Գրախանակերտցու «Հայոց պատմությունը» և Մովսես Խորենացին / Պատ. խմբ. Գ.Խ.Սարգսյան: – Եր.: Հայաստանի ԳԱԱ հրատ., 1991. – 329 էջ. – (Մատենադարան):

Свидетельство позднеавилонской клинописной хроники об Армении времени Тиграна II // Историко-филол. журн. / АН АрмССР. 1991. – № 2. – С. 45-54.

L'histoire d'Arménie de Moïse de Khorène et L'Ourartou // Colloque Moïse de Khorène et l'historiographie arménienne des origines. – [Pariz, 1991. – P. 1].

1992

Հայաստանի հարակից երկրների պատմություն: Չեռնարկ միջն. դարիցի 7-րդ դասար. համար / Հեղ. կոլեկտիվ. [- Եր., 1992. – 239 էջ]:

Բովանդ.-ից. Գլուխ առաջին. Հին Միջագետք, էջ 8-24: Գլուխ երկրորդ Փոքրասիական երկրներ. § 2. Իրան. – էջ 34-44:

Մեր օրերի իմ ընկալումները // Հայաստանի Հանրապետութ. – 1992. – 14, 15 օգոստ.:

Մովսես Խորենացու «Հայոց պատմությունը» և սեպագրական աղբյուրները: (Հայկի և Հայկյանների առասպելի պատմականության և զարգացման փուլերի խնդիրները) // Պատմա-քանասիր. հանդես / ՀՍՍՀ ԳԱ. – 1992. – № 2-3. – էջ 27-50:

Babylonian Variant of Hellenism // Proceedings of the XXXII International Congress for Asian and North African Studies. – Hamburg – Stuttgart, 1992. – P. 460-461.

Moses Khorenatsi's "History of Armenia" as a System // Proceedings of the Fourth International Conference on Armenian Linguistics. Cleveland, 1991. – New York, 1992. – P. 213-222.

1993

Հայոց պատմություն: Դասագիրք հանրակրթ. դպրոցի 5-6-րդ դասար. համար. – Եր.: Լույս, 1993. – 320 էջ: – Հեղ.-կից. Վ.Բ.Բարխուդարյան, Հ.Գ.Մարգարյան, Պ.Ա.Չոբանյան:

Բովանդ.-ից. նախնադարյան հասարակությունը Հայկական լեռնաշխարհում: Հայ ժողովրդի ծագումը և կազմավորման սկիզբը: Վանի թագավորությունը (Ուրարտու): Համահայկական պետությունը: Մեծ Հայքի պետության վերելքը: Հայաստանը հզոր աշխարհակալ պետություն: Տիգրան 2-րդ Մեծ: Հայաստանը Հռոմի և Պարթևների միջև: Հայաստանը 1-3-րդ դարերում: Հին Հայաստանի տնտեսական կյանքը և պետական կարգը: Հին Հայաստանի մշակույթը: Ավատատիրությունը Հայաստանում և քրիստոնեության ընդունումը: Պայքար անկախության պահպանման համար: Վաղ միջնադարյան Հայաստանի մշակույթը: – էջ 9-125, 160-177:

Les phases préliminaires de la langue littéraire arménienne vues par un historien // Armenia and the Bible. Papers Presented to the International Semposium Held at Heidelberg. July 16-19, 1990. Edit. By Christoph Burchard. – Atlanta, Georgia, 1993. – P. 195-206.

1994

Հայագիտություն. հարցեր և հարցադրումներ: (Ձեկուցում, ընթերցված 1994թ. նոյեմբ. 23-ին՝ ՀՀ ԳԱԱ հումանիտար գիտ. բաժանմունքի ընդլայնված նիստում) // Նպատակ. – 1994. – 29 դեկտ.:

Eine Ergänzung zur Rekonstruktion der Artasesidendynastie Armeniens nach dem Seleukidischen astronomischen Tagebuch BM // Archeologische Mitteilungen aus Iran. (Herausgegeben vom deutschen archäologischen Institut Abteilung Teheran). – 1994. – Band 27. – S. 237-240.

1995

Ինքնորոշում և կողմնորոշում. Մեծ Հայքի վերելքի շրջան // Ինքնություն / Հումանիտար հետազոտությունների հայկական կենտրոն. 1. – Եր., 1995. – էջ 89-100:

Das Land Ararat. Umriss einer Frühgeschichte // Armeniens. Wiederentdeckung einer alten Kulturlandschaft. – [Bochum, 1995].

1996

Հայոց պատմություն: Դասագիրք հանրակրթական դպրոցի 5-6-րդ դասարանների համար. – 2-րդ վերամշակ. հրատ. – Եր.: Լույս, 1996. – 287 էջ: – Հեղ-կից. Հ.Մարգարյան, Վ.Բարխուդարյան, Պ.Չոբանյան: – Տե՛ս 1993թ.:

Մովսես Խորենացու նախարարական տոհմերի ցանկը // Պատմա-բանասիր. հանդես / ՀՀ ԳԱԱ. – 1996. – № 1. – էջ 73-90:

Խ մ բ. Դլեչյան Վ.Բ. Նոր պատմություն: (17-րդ դարի երկրորդ կես – 1918թ.): Դասագիրք միջն. դպրոցի 9-րդ դասար. համար / Խմբ. Գ.Խ.Սարգսյան, Մ.Չուլալյան. – Եր.: Լույս, 1996. – 399 էջ:

Խ մ բ. Մուրադյան Պ. Սուրբ Շուշանիկի վկայաբանությունը: Բնագիր և հետազոտութ. – Եր.: Գիտություն, 1996. – 218 էջ:

1997

Մովսես Խորենացու Ողբը նոր մեկնաբանությամբ // Պատմա-բանասիր. հանդես / ՀՀ ԳԱԱ. – 1997. – № 1. – էջ 119-130:

Բ.Ն.Առաքելյան: (Ծննդյան 85-ամյակի առթիվ) // Պատմա-բանասիր. հանդես / ՀՀ ԳԱԱ. – 1997. – № 1. – էջ 224-226. – Հեղ-կից՝ Ա.Ա.Քալանթարյան:

Hellenismus in Babylonien // Altorientalische Forschungen. – 1997. 24,2 – S. 224-232.

1998

Հատուկ անունների ստուգաբանությունը Մովսես Խորենացու Պատմության մեջ // Պատմա-բանասիրական հանդես / ՀՀ ԳԱԱ. – 1998. – № 1-2. – էջ 113-128, № 3. – էջ 85-99:

Հայերի ծագումը. պատմագիտության պատմություն և պատմագիտական շահարկումներ // Գիտություն. – 1998. – 2-15 նոյեմբերի:

Потомки Хайка. Очерк истории и культуры Армении с древнейших времен до становления Третьей республики, Ереван, 1998. – 326 с. Соавторы К.Худавердян, К.Юзбашян.

2006

Պատմագիտական հետազոտություններ // Լազմեց և խմբագրեց Պարույր Մ.Մուրադյանը // ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ. / Եր., 2006, 260 էջ:

[Историологические исследования // Составление и редакция Паруйра М.Мурадяна, изд. НАН, Ер., 2006, 260 стр.]

ՐՈՎԱՆԴԱՎՈՒԹՅՈՒՆ
СОДЕРЖАНИЕ

Վ. Բ. Բարխուդարյան, Պ. Ս. Սուրադյան Ավադեմիկոս Գագիկ Սարգսյան	5
Ս. Ա. Դանդաման Գ. Սարգսյանի ասուրագիտական աշխատությունները	17
Վ. Բ. Բարխուդարյան, Պ. Մ. Մուրադյան Академик Гагик Саркисян.....	20
Մ. Ա. Դանդաման Ассириологические труды Г. Саркисяна	31
Գ. Խ. Սարկисяն “Моя научная биография несколько необычна...”	33
Գ. Խ. Սարգսյանի կյանքի և գործունեության հիմնական տարեթվերը	38
Основные даты жизни и деятельности Г. Х. Саркисяна	40
Գրականություն Գ. Խ. Սարգսյանի կյանքի և աշխատությունների մասին	42
Литература о жизни и трудах Г. Х. Саркисяна	
Աշխատությունների ժամանակագրական ցանկ	44
Хронологический указатель трудов	

ԱԿԱԴԵՄԻԿՈՍ Գ. Խ. ՍԱՐԳՍՅԱՆԻ
ՏՊԱԳԻՐ ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՄԱՏԵՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

БИБЛИОГРАФИЯ
ПЕЧАТНЫХ ТРУДОВ
АКАДЕМИКА Г. Х. САРКИСЯНА

Հրատարակչության տնօրեն՝
Գեղ. խմբագիր՝
Համակարգչային ձևավորումը՝

Մ . Վ . Ս ն ա ց ա կ ա ն յ ա ն
Ա . Ա . Բ ա ղ ղ ա ս ա թ յ ա ն
Գ . Ա . Հ ա թ թ լ թ յ ու ն յ ա ն ի

Տպագրությունը՝ օֆսեթ: Չափեր՝ 60x84 1/16: Թուղթը՝ օֆսեթ:
Ծավալը՝ 4 տպ. մասով: Տպաքանակը՝ 150 օրինակ:

«ԶԱՆԳԱԿ-97» ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
375051, Երևան, Կոմիտասի պող. 49/2, հեռ. (+37410) 23-25-28,
ֆաքս՝ (+37410) 23-25-95, էլ. փոստ՝ info@zangak.am, էլ. կայք www.zangak.am

[400 m.]

«...Հանձին «Հայոց պատմութեան» հեղինակի ես գտա իմ մշտական գրուցակցին: Նա ինձ գերեց իր խորը, գերբնական համակարգվածութեամբ, հոգեբանականութեամբ և առեղծվածայնութեամբ: Ընդ որում նրա գլխավոր հանելուկայնությունը այն է, ինչպես բոլորը կարծում են, թե որ դարում է նա ապրել ու ստեղծել, այլև այն, թե որտեղից է հայթայթել իր հարստագույն տեղեկությունները ոչ միայն իրենից ոչ վաղ անցյալի մասին, այլ իրենից կեսհազարամյակ, իսկ երբեմն էլ մեկ ամբողջ, նույնիսկ երկու հազարամյակ առաջ: Հենց այդ ուղիներին, ինչպես նաև նրա հայթայթած տեղեկությունների մշակումն ու մատուցման եղանակների որոնումը դարձավ իմ վերջին 3-4 տասնամյակների հետազոտությունների առարկան: Իբրև միջանկյալ արդյունք «Հայոց պատմութեան» գրաբարից ուսներեն թարգմանությունը եղավ, որ ես հրատարակեցի Մ. Էմինի թարգմանությունից մեկ հարյուրամյակ անց:

Ես հիմա էլ «բռնված եմ» Մովսես Խորենացու առեղծվածներով և մենագրություն եմ պատրաստում նրա «Պատմությունը» կազմող համակարգերի շուրջ, այդ թվում՝ Հայոց եկեղեցու 1700-ամյակի Հայաստանում կրոնի էվոլյուցիայի մասին, ներառյալ նրա բեկումնային պահը՝ հայերի դարձը քրիստոնեություն...»:

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. գրադ.

220091011

$\overline{A91011}$